

વાંચી સમજી જીવનમાં ઉતારવા માટે હરિજનોને બેટ

ગૃહસ્થ—જીવન

સત્યાન્ન પ્રમદિતવ્યમ્ । ધર્માન્ન પ્રમદિતવ્યમ્ ।

• પ્રજાતન્તુ માં વ્યવચ્છેન્તીઃ । સ્વાચ્છવપ્રવચ્ચમાખ્યાં ન પ્રમદિતવ્યમ્ ।

યોગકઃ—સ્વામીશ્રી પરમાનંદજી

પ્રકાશકઃ

પટેલ નારણભાઈ માર્તંડભાઈ (ગાંગડીયા)
પટેલ વલ્લભભાઈ લીખાભાઈ (નાની ભાડાલ)

વિહાન્ત સમાજ બાકરોલ

.. ઝં ॥

ધર્મ જ્ઞાનપ્રચાર ફંડનો હિસાબ

પત્રિકા નં. ૨ કર્મ-સમીક્ષામાં આપેલા હિસાબ પ્રમાણે સવા-
ચાર બાકી હતા. આવેલી રકમ ૧૭ અંબાલાલ નારણભાઈ પટેલ
બાકરોલ. ૧૭ ભાઈદાસભાઈ દાણભાઈ પટેલ, નીસરાયભાઈ. નારણભાઈ
બા. પા. નરસીભાઈ લલ્લુભાઈ બાકરોલ. જમા સવા બે દેવામાંથી
જમા જતાં બાકી દેવા રૂપીઆ બે.

આ પત્રિકા ગૃહસ્થ-જીવનનો તમામ ખર્ચ ગાંગડીયાના પા.
નારણભાઈ માધવભાઈ તથા નાની લાડોલના પા. વલ્લભભાઈ
લીખાભાઈ એ બે ગૃહસ્થોએ મળી રૂ. ૬૦૭ આપેલા છે તે બદલ
ધન્યવાદ ને આભાર.

પત્રિકા નં. ૧ જીવન-સંદેશ પ્રકાશક:-વેદાન્ત સમાજ. શિલક
નથી. પત્રિકા નં. ૨ કર્મ-સમીક્ષા પ્રકાશક:-દાદાભાઈ જુજભાઈ.
શિલક જુજ છે. પત્રિકા નં. ૩ ગૃહસ્થ-જીવન પ્રકાશક:-ઉપરના
ગૃહસ્થો.

હવેની પત્રિકા-આધ્યાત્મ-જીવન રહેશે.

વ્યવસ્થાપકો:

દાણીદાસ નામભાઈ પટેલ

મોતીભાઈ ગોકળભાઈ પટેલ

૪૭૭૧

ગૃહસ્થ-જીવન માધવભાઈ પટેલ

મંત્રી, વેદાન્ત સમાજ બાકરોલ.

ગુજરાત વિદ્યાપાઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૩૬૨૩ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ૪૧૨૫૧ . ૭૫૧

વિષય ક૬૨ : ૭૨

તત્ત્વ ગૃહસ્થ-કર્તવ્ય

દેવપિતૃકાર્ગ્યમ્યાં ન પ્રમદિતવ્યમ્ । માતૃદેવો ભવ । પિતૃદેવો ભવ ।
આચાર્ય દેવો ભવ । અતિથિ દેવો ભવ । યાન્યનવદ્યાનિ કર્માણિ । તાનિ
સેવિતવ્યાનિ । નો હતરાણિ । યાન્યસ્માક સુચરિતાનિ । તાનિ ત્વયોપામ્યાનિ
નો હતરાણિ ॥

દેવો તથા પિતૃઓ તરફ કર્તવ્ય કર્મોનો કદી ત્યાગ કરશે નહિ.
માતાની તું દેવરૂપે ઉપાસના કર. પિતાની તું દેવરૂપે ઉપાસના કર.
ગુરુ અને અતિથિને દેવ જેવા જાણુ. જે જે કાર્યો નિંદાથી રહિત છે તે
તે તું કર, પણ ખીજાં કર્મોનું અનુષ્ઠાન કરીશ નહિ. અમારાં અર્થાત
ગુરુનાં શ્રેષ્ઠ આચરણોને તારે અનુસરવાં જોઈએ. પણ ખીજાં નહિ.

યે કે ચાસ્માન્છેયા સોબ્રાહ્મણાઃ । તેષાં ત્વયાઽસનેન પ્રશ્વસિત વ્યમ્ ।
શ્રદ્ધયા દેયમ્ । અશ્રદ્ધયાઽદેયમ્ । શ્રિયા દેયમ્ । હિયાદેયમ્ । મિયા દેયમ્ ।
સંવિદા દેયમ્ । અથ યદિ તે કર્મ્મા વિચિકિત્સા વા વૃત્તવિચિકિત્સા
વા સ્યાત્ ॥૩॥

જે બ્રાહ્મણો આપણા કરતાં વધારે શ્રેષ્ઠ હોય, તેઓને તારે
એસવા માટે આસન આપવામાં વિલંબ કરવો નહિ. કંઈ દાન તરીકે
તું આપે તે તારે શ્રદ્ધાયુક્ત થઈ આપવું. અશ્રદ્ધાયુક્ત કોઈ પણ
પ્રકારનું દાન કરવું યોગ્ય નથી. યથાશક્તિ તારે દાન કરવું. લોક-
લજ્જા વડે પણ તારે અવશ્ય દાન કરવું. શાસ્ત્રના ભયને લીધે પણ
તારે દાન આપવું. વિવેક પુરઃસર દાન કરવું. જે તારાં પોતાનાં

કોઇ પણ જાતનાં કર્મ અથવા તો કૌટિક (વ્યવહારના) આચાર સંબંધમાં તેને શંકા થાય તો—

યે તત્ર બ્રાહ્મણાઃ સમ્મર્શિનઃ । યુક્તા અયુક્તાઃ । અલૃક્ષા ધર્મકામાઃ સ્યુઃ । યથા તત્ર તે વર્તેન્ન । તથા તત્ર વર્તેથાઃ । અથાભ્યાગ્યા તેષુ । યે તત્ર બ્રાહ્મણાઃ સમ્મર્શિનઃ । યુક્તા અયુક્તાઃ । અલૃક્ષા ધર્મકામાઃ સ્યુઃ । યથા તે તેષુ વર્તેન્ન । તથા તેષુ વર્તેથાઃ । એષ આદેશઃ । એષ ઉપદેશઃ । એષા વેદો પનિપત્ । એ તદનુશાસનમ્ । એવમુપાસિતવ્યમ્ એવમુ ચૈ તદુપાસ્યમ્ ॥૪॥

તારા સમીપને વિશે રહેનારા બ્રાહ્મણો જેઓ વેદયુક્ત કર્મમાં વિચારશીલ, કુશળ, સર્વ પ્રકારે સ્વતંત્ર, ક્રોધ રહિત અર્થાત શાંત સ્વભાવવાળા તથા ધર્મની કામનાવાળા હોય, તેઓ જે પ્રમાણે વર્તે તેમ તારે તાર્ વર્તન રાખવું. હવે નિહિત પુરૂષો તરફ કર્મ વર્તવું તે સાંભળ. જે બ્રાહ્મણો પૂર્ણ વિચારશીલ હોય, જેઓ વેદયુક્ત કર્મમાં કુશળ હોય, સર્વ પ્રકારે સ્વતંત્ર, ક્રોધરહિત અર્થાત શાન્ત સ્વભાવવાળા તથા ધર્મની કામનાવાળા હોય તેઓ જેવી રીતે નિહિતોની તરફ વર્તે, તેજ પ્રમાણે તારે તે નિહિતોની તરફ વર્તવું જોઈએ. આ એક આદેશ છે. આ એજ ઉપદેશ છે. સર્વ વેદોના ભાવરૂપ છે. આ એક આગારૂપ છે. આ સર્વ ઉપર કહેલી રીત પ્રમાણે કરવું જોઈએ, અનુસરવું જોઈએ.

યજુર્વેદ-તૈત્તિરીય ઉપનિષદ

મહાભારતમાં શાન્તિપર્વમાં રાજા યુધિષ્ઠરને ભાષ્મદેવ ગૃહસ્થ કર્તાવ્યનો ઉપદેશ દેતાં કહે છે કે: “ હે યુધિષ્ઠર! મનુષ્ય માત્ર પોત પોતાના કર્મ પ્રમાણે શુભાશુભ ફળ ભોગવે છે. કર્મને વિષે મનુષ્યે જાગ્રત રહેવું જોઈએ. જે કંઈ ઉન્નત પદ ઐયસ્કર વસ્તુ છે તેને આજે જ તારે કરવી જોઈએ. ” કારણ—

“ નહિ પ્રતિક્ષતે મૃત્યુઃ કૃતમસ્ય ન વા કૃતમ્ ।

“ આ કર્મ કર્યું કે નથી કર્યું તેનું મૃત્યુ રાહ જોવા થોભતું નથી. માટે હે ભારત ! કર્તવ્ય બ્રહ્મ થવું જોઈએ નહિ. ”

જીવન રહેશે કે કાલે પડી જશે અથવા તો અત્યારે તેની ધડીઝો ગણાતી હશે કે કેમ ? એ પણ શંકાસ્પદ છે. જીવન અસ્થિર અને ચંચળ છે. એવા અસ્થિર જીવનમાં મનુષ્યનું શું કર્તવ્ય છે. ? જન્મ પામી શું કરવાનું છે ? એ જ્ઞાનને પામેલા સંસારીઓ જ સંસારને શોભાવી શકે છે. ગૃહસ્થ જીવનની મધુરતા ચાખી અનુભવી શકે છે.

હવે વિચારીએ કે ગૃહસ્થ-જીવન એટલે શું ?

ગૃહસ્થ જીવન એટલે સંસારી જીવન. સંસારી તરીકેનાં કર્તવ્યોને પરિપૂર્ણ જાણી તે પ્રમાણેનું જીવન ગાળતા થવું તે સંસારી જીવન.

ગૃહસ્થ જીવન ત્રણ સંકલનાથી જોડાયેલું છે, ૧ વ્યક્તિજીવન ૨ સમાજજીવન. અને ૩ અર્ધ્યાત્મ-જીવન વ્યક્તિ-મનુષ્ય તરિકેનું જીવન ફેવું હોવું જોઈએ અને તે ધડવાના તેનામાં કયા કયા આદર્શો સમાયેલા છે તેનું શુદ્ધ જ્ઞાન પામી વ્યક્તિ-મનુષ્ય તરિકેના સદ્ગુણો ખીલવવા તે વ્યક્તિ જીવન.

વ્યક્તિ જીવન ઉપર જ સમાજજીવનનો આધાર છે. વર્તમાન સમયમાં આપણે વ્યક્તિ જીવનને નહિ તપાસતાં, તેનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન નહિ પામતાં સમાજ જીવનને સુધારવા પ્રયત્ન આદરી રહ્યા છીએ તેથી સમાજ જીવનની પ્રગતિમાં જગતના સર્વ દેશો કરતાં આપણે પછાત છીએ. જ્યાં સુધી વ્યક્તિ જીવનની નોંધપોથી પવિત્ર આદર્શ-નીય તત્વોથી નહિ ભરાય ત્યાં સુધી સમાજ જીવનની સ્થિતિ પણ

અધોગામી રહેવાની જ. તેથી જ પ્રથમ મનુષ્યે જાણવું જોઈએ કે વ્યક્તિ તરિકેના કયા આદર્શો નિર્માણ થયા છે કે જેને જાણવાથી મનુષ્યનું પવિત્ર જીવન જીવી શકાય.

ભગવાન ધૃષ્ટાશ્વત્રે અર્જુનને વ્યક્તિ જીવનની વ્યાખ્યા ઉપદેશતાં ઉપદેશ્યું છે કે: “ મનુષ્ય પોતે જ પોતાનો બંધુ અને શત્રુ છે. માટે તેણે પોતાનાથી પોતાનો નાશ નહિ કરતાં પોતાનો ઉદ્ધાર કરવો. ”
(ગી. ૬-૫)

મનુષ્યે એજ વિચારવાનું છે કે: આ વિશાળ જગતમાં અનેક જીવોના પરિમાણોમાં હું કોણ ? અને મારું શું કર્તવ્ય છે ? જીવન કેવું હોય તો મને પોતાની ઝોળખ થાય !

જે જીવનના જ્ઞાનોદ્ધિમાંથી પવિત્ર નિષ્કામ કાર્ય પ્રવાહનો ધોધ વહેતો હોય, અને એ ગંગા સમો નિર્મલ અને ઉજ્જવલ પ્રવાહ વ્યક્તિ અને સામાજિક જીવનની આરપાર વહન કરી મધુરનાદ સ્પર્શાવતો દોડ્યો જતો હોય ત્યારે જ મનુષ્ય-ગૃહસ્થ જીવનની સાર્થકતા લેખાય. અને તેજ પરમાનંદના અતુલ આનંદની મજા ભોગવવા ભાગ્યશાળી થાય ! તેથી સમાજ સુધારણા લક્ષમાં લેતા પહેલાં મનુષ્યે પોતાનું જીવન તપાસવું જોઈએ. ખીજાઓ પ્રત્યે દોષ અને ટીકાઓ જોતાં-કરતા પહેલાં પોતાના જીવનના દોષો કેટલા સુધર્યા છે ? એ જોવું જોઈએ. અને જે દોષોને માટે આપણે ખીજાઓની ટીકાઓ કરવા કટિબદ્ધ થઈએ છીએ તે દોષોને સુધારવા આપણે શું કર્યું છે તે કીણી નજરથી તપાસવું જોઈએ. પોતાના જીવનને ઉન્નત બનાવ્યા સિવાય ખીજાઓની ઉન્નતિ મારે વાતો કરવી એ અજ્ઞાનતાનું લક્ષણ છે. અને એવા અજ્ઞાન પ્રવાહમાં વર્તમાન ભારતસમાજ

હૂમકાં ખાયા કરે છે તેથી જીવન ઉન્નતિ દરને દર દોડતી જાય છે.

મહાભારતના ઉદ્યોગપર્વમાં વ્યક્તિ-મનુષ્ય જીવનના આદેશોનું વર્ણન કરતાં કહ્યું છે કે-“ મનુષ્યે છ સદ્ગુણોનો કદી પણ ત્યાગ કરવો નહિ. સત્ય, દાન, ઉદ્યોગ, ધર્માનહિતપણું, ક્ષમા અને ધીરજ. ”

વ્યક્તિ મનુષ્ય તારિકેનું જીવન જીવવાને આ સદ્ગુણોની ખાસ જરૂર છે.

સત્ય

મનુષ્ય જીવનમાં સત્ય હોવું જોઈએ અને સત્યથી જ તેણે સર્વ વ્યવહાર ચલાવવો જોઈએ. સત્ય એ સ્વતંત્ર અને નિર્ભય છે. જ્યારે અસત્ય અંધ અને અધોગામી છે. સત્ય વાત મનુષ્ય સદા સર્વદા નિર્ભય હોય છે. તેના જીવનમાં ભીંશતાએ પગ પેસારો કર્યો હોતો નથી. અને તે સ્વ સ્વાર્થને ચલાતો-મચ્છતો પણ નથી. જ્યારે અસત્યવાદી મનુષ્ય જીવનનાં સઘળાં કાર્ય ઘણાંજ જોખમ કારક હોય છે. તેને પોતાની જીવન દિશાનું ભાન હોતુ નથી તેથી જેમ તેમ કરી અસત્યની ખડકોમાં આખરે જીવન નૌકા પટકાવી દે છે. અસત્યવાદી જીવન ખુશામતીયું હોય છે. બીજાઓની ગુલામી-ખુશામત કરી મૂર્ખાઓની પ્રીતિ-માન મેળવવાના મોહમાં આનંદ માને છે ને બીજાઓની પ્રશંસા ખુશામતથી લક્ષ્મી અને કીર્તિ સંપાદાન કરી ‘ શ્રેષ્ઠ પુરૂષ ’ તરીકેની ટીકી ધરાવવા ધાંધલ મચાવી રહ્યા હોય છે.

આજનો ભારતસમાજ એવા અંધ અસત્યથી ઘેરાઈ ગયો છે. સત્ય તત્ત્વ તો મનુષ્યમાં દર્શન પણ દેતું નથી. જ્યારે અસત્યથી જીવન ઇમારતનો પાયો નંખાય છે.

સત્યમાહુઃ પરોધર્મસ્તસ્માત્સત્યં ન લોપયેત્તા

“સત્ય એજ પરમ ધર્મ છે માટે સત્યનો લોપ થવા દેવો નહિ.” જે મનુષ્ય સત્ય-ધર્મનો લોપ કરે છે તે મનુષ્ય મનુષ્ય તરીકેના સર્વ હક ગુમાવી ખેંસે છે. સત્ય વિનાનું જીવન એ જીવનું નરક છે. અને એવા નારકી જીવનમાં મનુષ્ય ઉન્નતિની આંખી જોવા જેમ જેમ પ્રયત્ન આદરે છે તેમતેમ જીવનને અધમ દશામાં ખેંચી જાય છે.

ગૃહસ્થ વ્યવહાર એવો પવિત્ર હોવો જોઈએ કે જેમાં અસત્યનું સ્થાન જ ન હોય. વ્યવહાર અસત્ય બનવાનું કારણ— ખોટી જ્ઞા-સાચો, મિથ્યાભિમાન અને સ્વાર્થાધિતા. આ ત્રણ વિનાશક તત્વોએ ગૃહસ્થ જીવનને ઘેરી દીધું છે અને એવી પ્રબળ સત્તા જમાવી દીધી છે કે જેનાથી સ્વતંત્ર થવું મહા દુસ્તર છે. મનુષ્ય કામનાઓ— ઇચ્છાઓ એટલી બધી સ્વાર્થાધિ બની ગઈ છે કે ગમે તે ભોગે બીજાઓને અસત્યથી ડગીને પણ વૈભવ વિલાસ ભોગવવા. આવી સ્વાર્થાધિ ભાવનાઓથી હરહંમેશ વાદી પ્રતિવાદીના ઝઘડા વધતા જ જાય છે.

સત્યને અને મિથ્યાભિમાની દોર દમામને હજારો માઇલનું અંતર છે. રાજા હો કે રંક હો, ધનિક હો કે નિર્ધન હો, બ્રાહ્મણ હો કે શુદ્ર હો, ધર્માત્મા હો કે પાપાત્મા હો, તોપણ જે સત્યનું શરણું ગ્રહણ કરી જીવનને સત્યમય બનાવે છે તેજ જગત વંદનીય મહાપુરુષ તરીકેનું પવિત્ર પદ સોંભાવી શકે છે.

સત્ય નિર્ભય છે. નિડરતા એ એની દિવ્ય શક્તિ છે. સત્ય વચનની ખાતર શ્રી રામજીએ જંગલનાં અનેક સંકટો સહન કરવા-

નું પસંદ કરી વનવાસ વેડ્યો. અને રાજા દશરથે સત્યની ખાતરજ પોતાના પ્યારા પુત્રને વનવાસ ગમનની આજ્ઞા કરી. કેવળ સત્યની જ ખાતર ભડવીર પાંડવો પણ પોતાનો ક્રોધ સત્યાચરણથી દબાવી રાજપાટ અને રાણી એક પણ શબ્દનો ઉચ્ચાર કર્યા વિના ધર્મ-શુદ્ધિથી શત્રુ હાથમાં સમર્પણ કર્યા ! સત્યનું એજ બળ છે. સ્ત્રી, પુત્ર, ધન મિલકતની પત્તવા કદી પણ સત્ય રાખતું નથી.

હરહ મેશ સત્યનું વાતાવરણ ઉત્પન્ન કરો ! સંસારિક કામનાઓ - ક્રીયાઓ સર્વને સત્ય રૂપમાં ફેરવી નાખો ! એટલે તમે પણ શ્રી રામ અને પાંડવો સમા ભડવીર બની શકશો.

સત્યની જેમ વ્યક્તિ જીવનમાં ઉપયોગિતા છે તેમ સમાજજીવનમાં પણ તેને અગ્રસ્થાન છે. વર્તમાન સમયમાં સમાજ હિતના સામાજિક કાર્યોમાં પણ સત્યને વિસારી તેને બદલે દંભ અને દ્વેષને સ્થાન આપી સમાજજીવન વેડફી નાખ્યું છે. આજે તો સામાજિક કાર્યોના નેતા શ્રેષ્ઠ પુરૂષો પણ દંભ અને દ્વેષથી વીટાઈ ગયા છે. જેના જીવન ઉપર સામાન્ય જનસમાજનો આધાર છે તેવા શ્રેષ્ઠ પુરૂષો જ જ્યારે અસત્યનો સ્વીકાર કરી સત્યનો ઉપહાસ કરે ત્યારે સામાન્ય જન સમાજમાંથી સત્યનો લોપ થાય એ સ્વાભાવિક જ છે. —

જો જાતે સત્યવાદી બનશો તોજ કુટુંબને, ગામને, અને દેશને સત્યનો પાક પઢાવી શકશો. ને જાતે સત્યનિષ્ઠ નહિ બનતાં માત્ર ખાલી ઉપદેશ આપ્યા કરશો તો તેથી જરા પણ ઉન્નતિ નહિ કરતાં પોતાની તેમજ સમાજની અધોગતિનું મહાપાપ બહોરી લેશો.

વિચારો ! પ્યારાઓ ! સંસારમાં નિત્યના ઉદ્ભવતા દરેક વ્યવ-હારમાં સત્યનો સાક્ષાત્કાર કરો ! ગૃહસ્થ-જીવનની મહત્તાનો સર્વ

આધાર સત્ય પર છે. રાજા હરિશ્ચંદ્રે સત્યનો જ્યારે સાક્ષાત્કાર કર્યો; ત્યારે રાજા હોવા છતાં પણ કાશીક્ષેત્રમાં જીવન વેચતાં હીણપદ ન લાગ્યું ! એજ સત્ય તેજથી આજે પણ હિન્દુ સમાજમાં પુણ્ય શ્લોકના પવિત્ર નામને નંધાવી ગયા ! એ સત્ય સામર્થ્ય છે. દિવ્ય આત્માઓ ! અનેક જન્મથી ધર કરી રહેલી અસત્ ભાવનાઓને ધર્મના સત્યજ્ઞાન પામી જીવનમાંથી બર તરફ કરો ! સત્યની રામબાણ દવાથી તેનો નાશ કરો, અને નિરોગી બનો ! જ્યારે નિરોગી બનશે, ત્યારે જ ગૃહસ્થ જીવનની મજા લૂટી શકશે.

ગૃહસ્થ-જીવનમાં જેમ સત્યની ઉપયોગિતા છે તેમ દાનની પણ તેટલી જ જરૂર છે. સત્ય સિવાયનું દાન જરાએ ઉપયોગનું નથી. એવા દાનથી તો ઉછટી અધોગતિ વધતી જાય છે. સત્ય અને દાન એ બન્નેવ તત્વો જોતપ્રોત છે.

હવે દાન સંબંધી વિચારીએ.

દાન એટલે દેવું મનુષ્ય પોતાનું જે માની બેઠો હોય અને જે તેની પાસે હોય તે સર્વ બીજાઓને સહાયતા કરવા સદૈવ તૈયાર રહી સમર્પણ કરવું તે દાન.

દાનથી દયા અને દયાથી પ્રીતિ એમ ઉત્તરોત્તર દરેક ભાવનાઓ જીવનમાં ઉતરી મનુષ્ય જીવનને ઉન્નત બનાવે છે. જે મનુષ્યમાં દાનવૃત્તિ હોતી નથી તેનું હૃદય ખરેખર નિષ્કુર જ હોય છે. જેનામાં દયા અને પ્રેમની વૃત્તિઓ વધારે ખીલેલી હોય છે તેજ દાનની કિંમત જાણખી શકે છે.

મનુષ્ય જીવન સ્વ સ્વાર્થને માટે નહિ પરંતુ બીજાઓની સહાયતા માટે રચાયલું છે. મનુષ્યે પોતાના સ્વાર્થને માટે જ દરેક કાર્યો

આચરવાનાં નથી પરંતુ સ્વાર્થ અને પરમાર્થ એ બે સાધનોથી સંસાર વ્યવહાર ચલાવવાનો છે.

ભગવાન કૃષ્ણચંદ્ર દાન સંબંધી ઉપદેશ દેતાં કથ્યું છે કે: “આપવું એજ કર્તવ્ય છે એમ સમજીને, દેશ, કાળ, પાત્રનો વિચાર કરીને અને બદલાતો હેતુ રાખ્યા વિના જે દાન અપાય છે તેજ યથાર્થ- સાત્વિક દાન છે.

બદલો મેળવવાના હેતુથી, ફળની ઇચ્છાથી અને અપ્રસન્ન થઈને જે દાન અપાય તે રાજસ દાન છે.

દેશ, કાળ અને પાત્રનો વિચાર કર્યા વિના અનાદર અને અવજ્ઞા પૂર્વક જે દાન અપાય તે તામસ દાન છે.” (ગી. ૧૭-૨૦-૨૧-૨૨) પ્રકૃતિ ત્રણ તત્વથી વેહેંચાયેલી છે. સત્વ, રજ અને તમ, સત્વ, રજ, અને તમ એ ત્રણ ગુણો જ સંસાર તેમજ શરીર વૃક્ષને સિંચી રહ્યા છે. સત્વ સુખદ્વારા, રજે કર્મદ્વારા અને તમ નિંદ્રાદ્વારા કાર્ય ચલાવી રહ્યા છે. તેવા દાનના પણ ત્રણ પ્રકાર છે.

વર્તમાન સમાજમાં સત્વના સાચા સુખનો કોઈ પણ ક્રિયામાં અથવા સુધારાઓમાં પણ અનુભવ થતો દેખાતો નથી. માત્ર રજે ગુણી કર્મો અને તમેગુણી નિંદ્રાનું જ સામ્રાજ્ય છે. મનુષ્યનાં દરેક કર્મો રાજસ કે તામસથી ભરેલાં હોય છે. તેથી જે દાન કરવામાં આવે છે તે પણ પ્રાણુવાન અને પ્રેમ યુક્ત હોતાં નથી. આજે જે દાન અપાય છે તે માત્ર પાપ નિવારણાર્થે કે ચક્રવૃદ્ધિ વ્યાજ સાથે ફળ મળે તે માટે અગર કોઈ એવા બીજા હેતુઓથી જ આપવામાં આવે છે. તેથી દાનની મહત્તા દિન પ્રતિદિન સમાજમાંથી ઘટી જાય છે.

દાન એટલે આપવું એજ કર્તવ્ય છે. એમ સમજીને જ દાન કરવું જોઈએ અને તેમાં બદલાનો હેતુ જરા પણ હોવો ન જોઈએ. વળી દેશ, કાળ, પાત્રનો વિચાર કરીને જ આપવું જોઈએ. જે કુળની આશા વિનાનાં અને નિષ્કામ વૃત્તિથી દાન અપાય તેજ સાત્વિક દાન કહેવાય છે. આજે દાન તો અપાય છે. પણ દેશ, કાળ અને પાત્રનો વિચાર કર્યા વિનાજ દાન પ્રવાહ વહેવડાવવામાં આવે છે જેથી દાન લેનાર અને દેનાર બન્નેનું અધોગમન થાય છે.

કોઈ પણ કર્મ એવું નથી કે જેમાં દેશ, કાળ, પાત્રનો વિચાર કરવાની જરૂર જ ન હોય ! દાનને માટે પણ તેમજ છે. જે દેશ કાળમાં મનુષ્યનો જન્મ થયો હોય તે દેશકાળને કયા દાનની જરૂર છે. કેવું દાન આપવામાં આવે તો સમાજનું હિત સધાય. વ્યક્તિ તથા સમાજ જીવનને ઉન્નતિમાં ધપાવવા કયા દાનની જરૂર છે એ સમજી-વિચારીને દાન અપાય તો દાનને નામે ચાલતો દુરાચાર અટકી જાય. જે દાનથી મનુષ્યનાં હૃદય, દયા, પ્રીતિ અને ભક્તિથી છલ્લબલ થઈ એક રસ બની જાય તેજ સાચું દાન છે. જે દયાપાત્ર હોય અને આર્ત તથા પીડિત હોય તેને જ દાન આપવું. જેને કોઈ પણ પ્રકારનું દુઃખ ન હોય અથવા જેને કોઈ પણ વસ્તુની ન્યૂનતા ન હોય એવાઓને દાનથી નવાજી શાગ્યાશી મેળવાય એ વર્તમાન સુધારાનું દાન છે. જેને દારિદ્ર-દુઃખ ન હોય તેને ધનનું દાન આપવું એ નિષ્ફળ છે તેમ જેને કોઈ પણ રોગ ન થયો હોય તેને દવાનું દાન આપવું એ પણ નિર્રથક છે. અનુચિત દાન કરવાથી પાપની વૃદ્ધિ થાય છે અને એ વૃદ્ધિ પામતાં પાપો દાનને- દાન લેનારને દુરાચારી બનાવે છે.

આજે તો દેશ, કાળ પાત્રનો વિચાર કર્યા વિના અનુચિત દાન કરવાને લીધે સંસારના પ્રપંચોમાં ઘટાડો થવાને બદલે ઉલટી વૃદ્ધિ જ થતી ચાલે છે.

જે સમાજમાં હજારો મનુષ્યો ભૂખ્યા અને નાગા ફરે છે. વિદ્યા-વિહિન બની જેમ તેમ જીવન વીતાવે છે. તે સમાજના દાનવીરો-કે જેઓની તીજેરીમાં હજારો રૂપિયા ખર્ચાખર્ચાટથી ગાજી રહ્યા હોય છે અને દરરોજના સેંકડો રૂપિયા મોજ વિલાસોમાં ખર્ચાયે જાય છે તેવા પંથાચાર્યો-ગુરુઓને નીભાવી રહી, ભૂખે મરતા દરીદ્ર નારાયણોને અટકાસ્યથી હસી રહ્યા છે! આધુનિક સમાજે દાનની વ્યાખ્યા એવી જ કરી છે. આજે દાનને નામે અનેક દુરાચારો વધી પડ્યા છે. શહેરના સટોરીયાઓ અને જુગારના ખેલાડીઓ સદ્ગ અને જુગારની સિદ્ધિ માટે સંત સાધુઓના મિષ્ટાન્ન પાછળ અને મંદિરોમાં ઠાકોરેજીને ધરાવાતા શજુગાર અને છપ્પન ભોગ પાછળ હજારો રૂપિયા દાનને નામે ઉડાવી પવિત્ર દાન ધર્મને શરમાવી રહ્યા છે. ભૂખે મરતાં, નાગાં ફરતાં આળંકાને તરછોડી, મંદિરના એક ખુણામાં હજારો રૂપિયાથી તૈયાર થએલા છપ્પન ભોગો ભગવાન એકલોજ આરોગે તો તેવા એકલપેટા અને અન્યાયી ભગવાનને ઇશ્વર કહી શકાય કે કેમ? એ તો ભગવાનના ભક્તો જાણે! આજે તો ઇશ્વરને નામે અતીતિનું સામ્રાજ્ય જેવામાં આવે છે. ગોપાલ કૃષ્ણને પ્રસન્ન કરવાને દરરોજના સેંકડો રૂપિયા પ્રસાદીમાં વહી જાય છે. અને તે જ ઠાકોરજીને ધરાવેલી પ્રસાદી ભરખજારમાં વેચાય છે. ધર્મસંરચા-ઓએ નાટકશાળાનું રૂપ લીધું છે. તેથી સમાજની સ્થિતિ ઉલટી જ થતી ચાલી છે.

દાન કરો ! નિરાધાર અને અન્ય મનુષ્યોને કામે લગાડો ! નિરાધાર બાળકોને વિદ્યા શીખાવો ! અને જેને જે વસ્તુની જરૂર હોય તેને જ તે વસ્તુનું દાન આપો ! ઇશ્વર લક્ષ્મીથી કદી પણ પ્રસન્ન થતો નથી. ઇશ્વરની પ્રસન્નતા મેળવવા તેજ ભાગ્યશાળી થાય છે કે જે ઇશ્વરની-જગતની સેવા કરવા, સેવામાં સર્વ સમર્પણ કરવા તૈયાર રહે છે. જ્યાં સુધી બીજાઓનું દુઃખ જોતાં હૃદય રડી ઉઠશે નહિ અને સુખ જોતાં હર્ષ થશે નહિ ત્યાંસુધી મનુષ્ય હૃદયમાં દયા, દાન અને પ્રેમ કદી પણ ઉદભવશે નહિ.

આજે જે દાન આપવામાં આવે છે તે અનાદર અને અવગણના પૂર્વક આપવામાં આવે છે. કોઈ મનુષ્યને આર્થિક સહાયની જરૂર પડી ને તેણે સત્ય હકીકતથી સહાયની માગણી કરી તો તે મનુષ્યને અનાદર અને તિરસ્કાર કરી હાંકી મૂકાય છે. જ્યારે ખુશામતીઆઓ જરા વાહ વાહના શબ્દો ઉચ્ચારે કે તેઓની પાછળ અનેક રૂપિયાઓવારી નંખાય છે. તામસ દાનનો વ્યવહાર ચાલુ થવાથી ગૃહસ્થ જીવનમાં તામસનો અંધકાર છવાઈ રહ્યો છે. છતાં પણ ભારત સમાજ અંધ શ્રદ્ધામાં મુક્તિ માને છે એજ ભારતીય દુર્દશા છે. ઉદ્યોગ વિના દાનની કિંમત નથી. અને જીવનની ઉન્નતિ પણ ઉદ્યોગમાં જ છે.

હવે ઉદ્યોગ સંબંધી વિચારીએ

ઉદ્યોગ વિનાનું જીવન એ જીવનની મૃત્યુદશા છે. ઉદ્યોગ મનુષ્યનો મોટામાં મોટો મિત્ર છે. ગૃહસ્થે ઉદ્યોગ વાદી બનવું જોઈએ. ઉદ્યોગમાં જરાપણ ન્યૂનતા ન થવી જોઈએ. અને આજીવિકાનાં સાધન પ્રાપ્ત કરવાને સતત પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. આળસ-પ્રમાદનો

ત્યાગ કરી કર્મમાં પ્રવૃત્તિ રાખી સંસારનાં દરેક કાર્યો યજ્ઞવવાં જોઈએ.

ઉદ્યોગ એવો ન હોવો જોઈએ કે-જે ઉદ્યોગ ગરીબ ખેડુત-મજૂરોને ચુસવાનો, પ્રાચીન ગૌરવ ભર્યા ઉદ્યોગનો સંહાર કરી, પાશ્વિમાત્ય ઉદ્યોગનું દાંભિક અનુકરણ કરી તે સમાજમાં દાખલ કરવાનો, અને એ સુધરેલા ઉદ્યોગોથી ભુખમરો, પરાધીનતા વૃદ્ધિગત કરવાનો ઉદ્યોગ આજ કાલના સમાજમાં આદરાતો હોઈ ભારત સમાજની ઉન્નતિને ખદલે અધોગતિ થતી જ ચાલે છે.

ઉદ્યોગની વ્યાખ્યા વર્તમાન સુધારકોએ ભારત સમાજને એવી શીખવી છે કે-“ઉદ્યોગ કરો. સદા, જુગાર ખેલો! દવેલીઓ, ખંગલા, ગાડી, ઘોડા, મોટર વિગેરે વિલાસી સાધનો ઉત્પન્ન કરો! અને એ વિલાસો પ્રાપ્ત કરી મોજશોખોમાં મગ્ન બોગવો! મનુષ્ય જન્મ સંસાર વિલાસી ભોગો ભોગવવાને જ નિર્માણ થયો છે!” “જોજો! યાદ રાખજો! તમારા વિલાસોમાં જે કોઈ પશુ જાતનો વિરોધ ઉભો થાય કે તરત તેને સમાવવા-સંહારવા તૈયાર રહેજો. નહિ તો તમારા આનંદમાં ખામી રહેશે. વળી વૈભવ વિલાસ ભોગવતાં બીજાઓનું અહિત થાય, કોઈનું સત્યાનાશ જાય, દેશ તથા ધર્મની ગમે તે સ્થિતિ થાય અને કદાચ ગરીબોનો શ્રાપ વરસતો થાય તોપણ વૈભવ વિલાસી ધર્મને દરકત આવવા દેશે નહિ. આજ જીવન-કર્તવ્યનો સાચો પાઠ છે.”

જીવન કર્તવ્યના ઉદ્યોગની આવી અનિષ્ટ ભાવનાઓને લીધે સમાજ અત્યારે કર્તવ્ય બ્રષ્ટ સ્થિતિમાં ગોથાં ખાયા કરે છે. આજે તો મનુષ્યનું ધ્યેય બીજાઓનું પચાવી લઈ, ગરીબોનો ભોગ આપીને પશુ ધનવાન બનવું એ છે આથી મુડીચાદ વધ્યો છે, મુડીચાદીઓના

સામ્રાજ્યથી રાક્ષસી અવાજ કરતી, ભારતનું શરતર હરણુ કરતી મીલોનું અસ્તિત્વ છે. અને એ ભયંકર મીલોએ ભારત પ્રજાનું ચેતન હરી લીધું છે.

જે પ્રજા સ્વ ઉદ્યોગથી સંસારનો કાર્યભાર ચલાવતી, તે પ્રજાને સ્વ ઉદ્યોગથી વિમુખ કરી પરતંત્રતાની ગૂંખણથી ઝકડી દીધી છે. પરદેશી ઉદ્યોગના અનુકરણે દુધની ડેરીઓ, કુવાના પંપો, અનાજ દળવાની ઘંટીઓ, જમીન ખેડવાના હજો વિગેરે યાંત્રિક સુધારાઓ ભારત સમાજમાં દાખલ થઇ, સમાજ જીવનને વિપમય બનાવી દીધું છે. જે પ્રજાનું જીવન સ્વ ઉદ્યોગથી જીવવાનું હતું તે પ્રજા અત્યારે પરદેશીઓના જીવન ઉપર નાચી રહી છે, જે પ્રજા સ્વ ઉદ્યોગથી ઘી, માખણ દૂધ વિગેરે સાત્ત્વિક-પૌષ્ટિક ખોરાકથી રૂઝપુઝ બની વીર પ્રજા તરિક્કનું સન્માન ભોગવી રહી હતી તે પ્રજાને આજે ઘી દુધના માંસા છે. સાત્ત્વિક આહારને બદલે તામસી આહારથી દેહ પોષાય છે એજ પરદેશી ઉદ્યોગનો મહિમા છે.

જે કુવાને કાંકડે આનંદી ખેડુતો સ્વ ઉદ્યોગથી કલ્લોલ કરતા અને સ્વ પુરૂષાર્થને જ શ્રેષ્ઠ માની જીવનને મધુર બનાવતા તે સ્થળોને આજે પરદેશી પંપોએ ખેડુતના આનંદી, સંતોષી જીવનને છિન્નવિછિન્ન દશામાં ગોડવી દીધું છે.

આજે હિન્દુ સમાજ ભુખમરાથી ઘેરાઇ આજીવિકાનાં સાધન પ્રાપ્ત કરવા કાંકાં મારી રહ્યો છે. પરંતુ તેના ઉદ્યોગમાં ઉદ્યોગિતા નહિ પણ અધોગતિનાં દર્શન થાય છે. કારણ પાશ્ચિમાત્ય સુધારકોએ ભારતના ઉન્નતપ્રદ ઉદ્યોગી જીવનનો પાયો પશ્ચિમના સુધારા પર મૂક્યો. જેમ જેમ પાશ્ચિમાત્ય ઉદ્યોગી સુધારાઓ સમાજમાં પ્રવેશ

કરતા ગયા તેમ તેમ વધારેને વધારે પ્રમાદ અને નિર્ઘોગી સ્થિતિ સમાજની થવા લાગી. પરિણામ એ આવ્યું કે સ્વતંત્ર પ્રજાએ પર-તંત્રતાની ખેડીમાં ઝડકાઈ.

એક જ સૈદ્ધાંત પહેલાં સ્વ ઉદ્યોગથી દ્રવ્યોપાર્જન કરી જે સુખ અને શાન્તિ સમાજ અનુભવી રહ્યો હતો તે શાન્તિ અને આનંદ આજના કહેવાતા સુધારાઓમાં પ્રવેશ પામી શકતાં નથી.

આજે તો વ્યક્તિ તથા સામાજિક જીવન દ્વંદ્વશાના કીચડમાં ગોથાં ખાય છે.

પૌર્વાત્ય જીવન અધમ માની પાશ્ચિમાત્ય જીવનની સૌંદર્યતાના ભલકમાં પતંગીયાની માફક ઝંપલાઈ, મસ્ત બનેલા સુધારકોએ ભારત સમાજને ઉન્નતિમાં ધપાવવાનું ખીડુ ઝડાવ્યું. અજ્ઞાન અને અણસમજી સમાજને પાશ્ચિમાત્ય વિદ્યારી સુધારાઓનું ઝાંખું ઝાંખું દર્શન પણ કરાવ્યું. સમાજ તે હીનોટીઝમ પ્રયોગથી ક્રાંતિ. પૂર્વના વિચારો અધમ મનાયા અને પાશ્ચિમાત્ય સંસ્કૃતિને અગ્રમાન મળ્યું !

ભારતનો ઉદ્યોગ હજારો મનુષ્યના રક્ષણાર્થે નિર્માણ હતો જ્યારે પશ્ચિમનો ઉદ્યોગ હજારો મનુષ્યોના ભક્ષણાર્થે રચાયેલો છે. પૂર્વવાસીઓ કે જેઓને એ પશ્ચિમના ઉદ્યોગ અપદ્ય, એજીણું અને જીવનહિણુ હતો છતાં તે ઉદ્યોગનો ઉન્નતિ માની સ્વિકાર થયો. આથી પૂર્વવાસીઓની જે પ્રગતિ થવી જોઈતી તે ન થતાં ઉલટી અધોગતિ થતી ચાલી જેથી પશ્ચિમની પ્રજાનું સામ્રાજ્ય સ્થપાયું.

ઉદ્યોગી બનો ! પુરુષાર્થ કરો ! પરંતુ ઉદ્યોગને એવો ખીલવો કે પોતા સાથે બાળકોનું પણ હિત સધાય. ગૃહસ્થે દ્રવ્યોપાર્જન માટે પ્રયત્ન કરવો અને જે ઉદ્યોગ આદરવો પડે તે ઉદ્યોગ અસત્ય

ભાષણ, કાગાઈ, લૂંટ, રૂસ્વત, સટ્ટા અને ચક્રવર્તિ વ્યાજ સાથે આરંભવો નહિ. જે એવા અનીતિ ભરેલા ઉદ્યોગથી દ્રવ્યોપાર્જનનો માર્ગ મેળવશે તો યાદ રાખજો કે તેજ ઉદ્યોગો આખરે તમને દગો દેશે. કર્મનો એ અવિચળ સિદ્ધાંત-કાયદો છે.

“ જે વાવશે તેવું જ લણશે, કરશે તેવું પામશે
કૌચ ખીજ વાવી કદી ના, આમ્ર વૃક્ષ નીપજશે
પરિણામ ઉત્તમ કાર્યનું, ઉત્તમ સદાએ આવશે
અન્ધન બધાં છેદન કરી, પ્રભુ ભાવથી ભરી લાવશે. ”

કર્મ માત્ર સાફ કે નકાફ પરિણામ તો લાવે જ છે, તો પછી એવા અધમ ઉદ્યોગોની જગ્યામાં ઘેરાઈ જીવનને વેડફી નાખવું એ ભયંકર આત્મ હત્યા છે અને એવી આત્મ હત્યાઓ આજનો સમાજ આચરી રહ્યો છે. જે વાણિજ્ય વૃત્તિથી સમાજનું ધારણ-પોષણ થતું તે વાણિજ્ય ઉદ્યોગે આજે ગરીબ ખેડૂત-પ્રજાનું સત્વ હણી નાખ્યું છે. ગ્રામ્ય જીવનની દુર્દશા કરી ચિંથરે હાલ દશા ભોગવતું બનાવી દીધું છે. અર્વાચીન ઉદ્યોગનો પાયો મુડીવાદથી રચાયો છે, જ્યારે પ્રાચીન ઉદ્યોગનો પાયો વ્યક્તિ અને સમાજ જીવનના ધારણ-પોષણ માટે સ્થપાયેલો છે. એ ધર્મ તત્વનો સમાજમાંથી લય થતો ચાલ્યો. સમાજ જીવનનો આધાર ગૃહસ્થ-જીવન છે. અને ગૃહસ્થ મનુષ્યો જ ધન ઉપાર્જન કરી સમાજનાં અનેક હિત સાધી શકે છે. ગૃહસ્થે સરળ અને ધર્મ યુક્ત ઉદ્યોગથી દ્રવ્ય સંપાદન કરવું અને જે મળે તેમાં સંતોષ માની અધર્મ પ્રવૃત્તિથી સદૈવ અલગ રહેવું,

જે ગૃહસ્થી ધર્મયુક્ત લક્ષ્મી સંપાદાન કરવા પ્રયત્ન કરતો નથી તે ખરેખર સમાજમાં અનીતિ ફેલાવે છે. જે ગૃહસ્થી આગસ

અને પ્રમાદમાં જ જીવન વીતાવે છે તે પોતે જ પોતાની હત્યા કરે છે. જેના જીવન ઉપર અનેક મનુષ્યોનો આધાર છે તે જ્યારે પ્રમાદ વશ થઈ નિરૂદ્ધાઈ જાય છે ત્યારે તે સમાજ જીવનને પણ તેથી વધારે વિચિત્ર બનાવે છે. માટે સદ્ભાવથી ને સદાચરણથી લક્ષ્મી મેળવવાનો ઉદ્ધોગ કરો! જે ઉદ્ધોગ આદરે તેમાં અતિશય લોભ-વૃત્તિ ન રાખો! લોભવૃત્તિથી સદાચરણનો નાશ થાય છે માટે સારી ભાવનાઓ અંતઃકરણમાં દાખલ કરો! એટલે તમારો ઉદ્ધોગ પણ સંતોષી અને સુખી બનશે.

જે મનુષ્ય ઉત્તમ ઉદ્ધોગથી, ઉત્તમ હેતુથી અને અર્પૂવ શ્રદ્ધાથી દ્રવ્ય મેળવવાનો પ્રયત્ન કરે છે તેજ ગૃહસ્થ જીવનને સ્વર્ગ સમું બનાવી શકે છે.

ઉદ્ધોગ અનેક પ્રકારના છે. પરંતુ જે ઉદ્ધોગમાં ઉત્તમ હેતુ અને અર્પૂવ શ્રદ્ધાનો વાસ હોય તોજ તે ઉદ્ધોગ ખીલી નીકળે છે. ઉદ્ધોગમાં ધર્માનો વાસ ન જોઈએ. જ્યારે ધર્મા ઘર કરી બેસે છે ત્યારે મનુષ્ય અનેક પ્રકારના અત્યાચાર કરવા પણ તૈયાર થાય છે. એટલે ઉદ્ધોગમાં ધર્મા રહેવાથી ઘણી વખત નીચતા ભરેલાં કાર્યો બને છે. માટે ધર્માનો તો સંપૂર્ણ નાશ કરવો જોઈએ.

ધર્મા રહિતપણું.

ધર્મા એ મનુષ્યનું રક્તશોષક યત્ર છે. ખીજાઓનું સુખ ન સહન થવાથી ધર્મા ઉત્પન્ન થાય છે. અને જે ધર્મામાં જ્યારે મનુષ્યનું ચિત્ત ચગડાળે ચંટે છે ત્યારે ચિંતાની ચિંતામાં દહન થવા મનુષ્યે તૈયાર રહેવું પડે છે. આખરે એવી ચિંતામાં જ મનુષ્ય, જીવનની સમાપ્તિ કરી દે છે.

આજના કેટલાક સમાજો-પંથો પોતાની પ્રશંસા કરી બીજા પંથો-સમાજોની ઇર્ષ્યામાં જ શબ્દોની ગુંથણી મુથી લેખોના લેખો ચીતરી નાખે છે. જ્યારે એ લેખો-શબ્દો સમાજના અધ્યયનમાં આવે છે ત્યારે સમાજ પણ ઇર્ષ્યાનું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે. તેથી વ્યક્તિ-સામાજિક પાપોની સંખ્યા વધતી જ જાય છે. ઇર્ષ્યાથી વાક્યયુક્ત વધ્યાં છે. તિરસ્કારનો રાફડો ફાટ્યો છે. બીજાએનું સુખ જોઈ અને પોતાને અધમ માની ઝુલ્ફું તોડી નાંખાવી અંગલાઓ વસાવવાની દાલયે કરજનો ત્રાસ દિનપ્રતિદિન વધતો જ જાય છે ઇર્ષ્યાના બળથી એક મનુષ્ય બીજા મનુષ્યને શુ દોષે છે. ધર્મને નામે યુદ્ધો ચલા કરે છે. આજે ધર્મ-કર્તાવને ઇર્ષ્યામાં ઘટાવી દીધું છે. એક સમાજ બીજા સમાજને ઇર્ષ્યાની દૃષ્ટિએ નિહાળી કુસંપ અને કલેશનું બીજારોપણ કરી સામસામા તિરસ્કારનો વરસાદ વરસાવી રહ્યા છે. કદાચ બીજાઓના સિદ્ધાન્ત કરતાં પોતાના સિદ્ધાન્તોમાં ન્યૂનતા હોય અને પોતાનો સિદ્ધાન્ત સત્ય હોય તોપણ હૃદયની મમતાને ગુમાવી ન ખેસતાં ઇર્ષ્યા અને નિંદક વૃત્તિઓને કદી પણ પોષવી નહિ. દરેકના વિચાર અને દરેકના દાર્ય સાથે સહાનુભૂતિ મેળવો. સિદ્ધાન્ત-વિચાર બેદને એક બાજુ છોડી ૧૪ વ્યવહારિક-પારમાર્થિક કાર્યોમાં સાથે રહીને જ પ્રગતિ કરો ! ધારો કે કોઈ મનુષ્યે વ્યવહારિક, પારમાર્થિક કાર્યોનો પ્રારંભ કર્યો હોય અને તે મનુષ્યના અને તમારા સિદ્ધાન્તોમાં આસમાન જમીનનો ફરક હોય તોપણ એ કાર્યોમાં સાથે રહીને બાતુબાવથી વર્તો. બીજાઓ એમ ન સમજી શકે કે આ મનુષ્ય સિદ્ધાન્ત બેદવાદી છે. જેટલા આપણને સ્હાતા હોઈએ તેથી પણ વધારે બીજાઓને સ્હાતાં શીખો ! સર્વ ઇશ્વરનાં મન્તાન છે.

સર્વનો પિતા એક છે અને અમે સર્વ ભાઇઓ છીએ. હરહંમેશ એવા વિચારો ધરાવ્યા કરી તે પ્રમાણેનું જીવન ગાળવા લાગો, એટલે ઇર્ષ્યા કદી પશુ તમારી પાસે આવી શકશે નહિ. જેનું જીવન ઇર્ષ્યારહિત હોય છે તેજ સાચા ભાઇચારા-બ્રાતૃભાવને ઓગાળી શકે છે.

ઈર્ષ્યાને લીધે ભાઇભાઇમાં કલેશ, કુંદુંળ પરિવારમાં ત્રાસ વધ્યા કરે છે અને એ ઇર્ષ્યા સ્ત્રી જીવનમાં જ્યાર પ્રવેશ કરે છે ત્યારે તો ગૃહસ્થ જીવન મૃતદશા અનુભવે છે. ઇર્ષ્યા અને દ્વેષનો સંહાર ત્યારે કરી શકીએ કે જ્યારે સર્વનાં હૃદય પ્રેમ સરિતામાં કલ્પોત્પન્ન કરતાં હોય, અને સર્વ મનુષ્યો ઇશ્વરને એકજ પિતા તરિકે સ્વીકારતા થયા હોય ! આજે તો બ્રાતૃભાવ શબ્દોમાં ઝળાડી રહ્યો છે. અને કાર્યોમાં જોઈશું તો ઇર્ષ્યા-દ્વેષનું તિમિર દળ ભારત સમાજને વીટાઈ વળ્યું છે.

ઈર્ષ્યા રહિત બનો ! સર્વનું ભલું ઇચ્છો ! જે બને તે બીજાઓને અર્થે ખરચતા-વાપરતા રહો ! દયા અને પ્રીતિના સાત્વિક સૈન્યથી ઇર્ષ્યા અને ક્રોધનો સંહાર કરો ! ક્ષમાવાન બનો ! ગૃહસ્થ ધર્મ એજ ઉપદેશ આપી રહ્યો છે.

ક્ષમા અને ધીરજ

ક્ષમા એ ગૃહસ્થ જીવનનો ઉંચામાં ઉંચો ગુણ છે. અને તે દરેક ગૃહસ્થમાં હોવો જ જોઈએ. ક્ષમા વિનાનો મનુષ્ય પોતાનોજ દલારો છે. સંસારમાં ક્રોધ અને દ્વેષ ઉત્પન્ન કરે તેવા ધણા પ્રસંગો આવતા હોય તેવે પ્રસંગે મનુષ્યે ક્ષમાની શક્તિથી શાન્ત થવું જોઈએ. ક્રોધ આવે તે પ્રસંગે મૌન સેવવું. અને તેમ ન બને તો તે પ્રસંગથી થોડો સમય દૂર જવું અને પછી વિચારવું કે ક્રોધથી કાંઈને દુઃખ

ધશે અને તે પાપ મારે ભોગવવું પડશે તો શું એવાં પાપ ભોગવવાને માટે જ આ મનુષ્ય જન્મ છે? એ પાપોને હવે દ્વયમાં પેસવા દઢશ નહિ. એવો દૃઢ નિશ્ચય કરો! મનુષ્ય જ્યારે એવી ભાવનાથી વિચારે છે ત્યારે તેનો ક્રોધ આપોઆપ શાન્ત થઈ જાય છે.

ક્ષમા એ અશક્ત લોકોનો ગુણ છે પરંતુ સશક્ત બહાદુર પુરુષનું તો એ ભુષણ છે. શક્તિવાન હોવા છતાં—બહાદુર હોવા છતાં પણ ક્રોધને સંહારી ક્ષમાની શાન્તિમાં આનન્દ ભોગવે તેજ સાચો સંસારી છે. તૃણ વગરના રથાનમાં પડનાર અમિ પણ આપોઆપ ધુઝાઈ જાય છે તેમ ક્ષમાવાન મનુષ્યનો ક્રોધ પણ એની મેળે જ શમી જાય છે. જે બીજાને ક્ષમા આપતો નથી તે માત્ર પોતાને જ દોષિત બનાવે છે. ક્ષમા આપશો તોજ ક્ષમા મળશે અને કદાચ ક્રોધના વિચારો ફેંકશો તો તેવાજ વિચારો તમને પાછા અથડાશે. માટે ક્ષમાવાન બનશો તોજ બીજાઓને ક્ષમાનો મધુરો પાઠ શીખવી શકશો.

જગતના મહાપુરુષોમાં ઝળકતું તેજ એ ક્ષમા છે. કોઈ મનુષ્ય અમે તેટલો ક્રોધ કરી સામે ધસી આવતો હોય તો પણ ક્ષમાના તેજ વડે તેના ક્રોધને શમાવી શાન્તિની શીતળતામાં તે ક્રોધી મનુષ્યને શીતળ—શાન્ત બનાવાય ત્યારેજ ક્ષમાનું સાચું તપ તપ્યા કહેવાય.

સંસારિક કાર્યોમાં સ્ત્રીપુરુષ કે ભાઈ ભાઈઓમાં ઘણી વખત ક્રોધના પ્રભાવો ઉભા થાય છે તેવે પ્રસંગે જે ક્રોધને વશ બની ક્ષમાને વીસારી દેવાય તો તેનું પરિણામ પણ ભયંકર સોસવું પડે અને જે ક્ષમાના સત્ત્વથી ક્રોધનો સંહાર કર્યો હોય તો સર્વ તકરારોનો અંત પણ આવી જાય. ક્ષમાવાન બનો! પરંતુ નિર્જળ નહિ

ખનો ! શક્તિહિલ્ષ મનુષ્ય ક્ષમા આપી શકે એ તો સહેજ છે પણ શક્તિવાન-અહાદ્દર મનુષ્ય ક્ષમા આપી શકે તેજ સાચી ક્ષમા છે. નિર્બળને સગળ બનાવનાર હથિયાર ક્ષમા છે. ક્ષમા નિર્બળતાને હાંકી મૂકી જીવનને ધન્ય બનાવે છે. ક્ષમાની સાથે ધીરજની પણ તેટલીજ જરૂર છે. ધીરજવાન મનુષ્ય ગમે તે કાર્યોના સંકંચામાં ઝકડાયલો હોય તો પણ તે ચિત્તની ચંચળતાને ન વધવા દેતાં સમતાને સંધરે છે. બદલે નવીન શક્તિ પ્રાપ્ત કરી લે છે. સંસારમાં હર્ષ, શોકના અને સુખ દુઃખના અનેક પ્રસંગો આવતા હોઈ, મનુષ્ય તે વખત જો ધીરજથી એ પ્રસંગ વટાવતો આગળ વધે તો એ પ્રસંગો તેને જરાયે બાધ કરી શકતા નથી.

સંસારમાં સ્ત્રી, પુત્ર કે કોઈ સંબંધી વર્ગનું દેહાન્ત થાય છે ત્યારે મનુષ્યનામાંથી ધીરજ ખૂટી જાય છે. અને ગત બનાવોનું રાતદિવસ સ્મરણ કરી રોદણું રડયા કરે છે. એ રોદણું એને કર્તવ્ય ભ્રષ્ટ બનાવે છે. છતાં પણ તેવી ને તેવી દશામાં ભટકવાનું પસંદ કરે છે. પોતાના કે નિકટના કોઈ સંબંધીનું દેહાન્ત થાય અગર પ્યારામાં પ્યારી વસ્તુનો નાશ થાય તોપણ બ્યથાં શોચ કરી હૃદયને પીગળાવશે નહિ, શોચ કરવાથી નિર્બળતાના પરમાણુઓ જીવનના અણું અણુંમાં પ્રવેશી જીવન તંતુઓને શક્તિહિલ્ષ બનાવે છે. ગત બનાવોનો બ્યથાં શોચ કરી રોદણું રડયા કરવાં એ દેખીતું જ ખાવલાપણું છે. કદાચ ગયેલી બાબતો પર શોચ કરી શરીર તથા મનને જલાવી દેશે તેથી તે બનાવો પુનરાવૃત્ત પામી તમને આનંદ આપી શકશે ખરા ? અસ્થિર વસ્તુને સ્થિસ્તામાં લાવવા રોદણું રડયા કરવું એ મહાન અજ્ઞાન છે. અને એવું અજ્ઞાન જ્યારે જીવ-

નમાં પ્રવેશ પામે છે ત્યારે જીવન કર્તાવ્ય વિહિન બની જોમ તેમ પટકાઈ પડે છે. ધીરજવાન મનુષ્યોમાંજ કાર્ય કરવાનું બળ હોય છે. તેથી તેમના કાર્યો સમાજની નજરે અસૌકિક લાગે છે.

ધીરજ એ ગૃહસ્થ જીવનનો અગ્ર અને મધુરો ગુણ છે. જે ગૃહસ્થ સંસારનાં સર્વ કાર્યો ધીરજ અને શાન્તિથી બજાવે જાય છે તેનામાં ક્ષમા પણ ધીમે ધીમે પ્રવેશી ઇર્ષાને દૂર કરી પવિત્ર ઉદ્યોગથી, સત્યના સેવનથી અને દાનના તપથી જીવનને સ્વર્ગીય બનાવી દિવ્ય ધામમાં વિચરે છે. એ સદ્ગુણો જ્યારે ગૃહસ્થ જીવનમાં ઉતરે છે ત્યારે કુટુંબ તથા સમાજને પણ તેવા સદ્ગુણોથી ઉલ્લસાવી દે છે. આજે તો ગૃહસ્થ જીવન અનીતિના પાશમાં ઝકડાઈ ગયું છે. જીવનની અધમ દશા થતાં સુધી પણ ગુણામીમાં મરવાનું પસંદ કરે છે. ગૃહસ્થ જીવનનો પાયો ખવાઈ ગયો છે. અને સમાજ જીવન અસ્તવ્યસ્ત દશામાં ડોલે છે. આજે તો સમાજ જીવન સુધારવાની મોટી મોટી વાતો થાય છે, કાયદા કાનુનો ઘડાય છે અને પેપરોમાં તેના વિશાળ ક્ષેત્રો પણ લખાય છે. પરંતુ એ વિચારાતું નથી કે જોના જીવન ઉપર સમાજ જીવનનો આધાર છે; તેવા ગૃહસ્થ જીવનને જ્યાં સુધી ઉન્નતિના મંત્રો ન શીખવાય ત્યાં સુધી એ સર્વ સુધારાઓનો શો ઉપયોગ થાય ? ગૃહસ્થ જીવન એ ઉત્કર્ષ જીવન છે. અને જીવનને પ્રતાપ્યાસી બનાવવાની જરૂર છે. પ્રતથી સાચી કસોટી થતાં જીવન આહ્લાદદાયક બને છે. મનુષ્ય પ્રતી હોય અને તે સાથે સિદ્ધાંતવાદી હોય તો તેજ જગતમાં વિજય ડાંકા ગણવે છે.

વેદોની એ મહાન આજ્ઞા છે કે ગૃહસ્થાશ્રમીએ નીચેના ચાર વ્રતોનું સંપૂર્ણ પક્ષે પરિપાલન કરવું. ૧ માતૃદેવો મમ ૨ પિતૃદેવો મમ

૩ આત્માર્ય દેવો ભવ ૪ અતિથિ દેવો ભવ.

એ રીતે જો ગૃહસ્થ માતા, પિતા, આચાર્ય અને અતિથિમાં દેવતુલ્ય જાવના રાખી સંચો વ્રતી અને તો દ્વૈત, ત્રિશિષ્ટાદ્વૈત અને શુદ્ધાદ્વૈત જોવા સિદ્ધાંત બેઠના ઝગઝગોની મારામારી મટે અને બધા ભેદોનું જદ ઐક્ય સંધાય.

ગૃહસ્થ જીવનના એ અરે વ્રતનું પાલન લગવાન રામચંદ્રે પોતાના જીવનમાં ઉત્તરરી વ્યતાનું ત્યારે તે મનુષ્ય મટી લગવાન કહેવાયા.

વ્રતને સમય શ્રીરામ અને લક્ષ્મણે બાલ્યાવસ્થામાં જ વિશ્વામિત્રની સંગતિમાં બતાવ્યો. શુક્રમાર અવસ્થામાં પણ તેમણે જંગલમાં ઝાપિની આકરી સેવા બજાવી. જો મનુષ્ય વ્રતી હોય તો દુઃખનો સમય પણ તેને સુખના જેવોજ થાય છે. આજે અયોધ્યામાં માંગલિક દિવસ છે. શ્રીરામ અયોધ્યાની ગાદી ઉપર બિરાજશે. પ્રજા આનંદ અને ઉત્સાહમાં મસ્ત રામચંદ્ર બની રહી છે. અચાનક રાજા દશરથની આજ્ઞા મળી કે-“રામે સૈદ વર્ષ વનમાં જવું” પિતાજી સાંભળતાં જ કંઈકેયીને શ્રીરામજીએ કહ્યું. “જંગલમાં પિતૃ સેવા કરતાં ખીજ કોઈ વસ્તુ મહાન નથી. અથવા તો તેમના વચન પ્રમાણે કરમ કરતાં ખીજું કંઈ શ્રેષ્ઠ નથી.” (વા. રા. ૨૪૯)

પિતાની આજ્ઞાનો સ્વિકાર કરી સહર્ષે અયોધ્યાની ગાદી ઉપરથી દૃષ્ટિ ઉઠાવી “પિતાશ્ર પાલન” ના મહાન વ્રતને ધારણ કર્યું. પ્રજાએ વાંધો ઉઠાવ્યો. શ્રીરામને ગાદીએ બેસવા અમરહ કર્યો. શ્રીરામે અયોધ્યાની પ્રજાને પોતાનો સંદેશો પાઠવ્યો. “પિતાશ્રાનું પરિપાલન એજ આર્ય પુત્રને ધર્મ છે. અને તે ધર્મની સેવા બજાવવા હું વનવાસ જઈ છું. સત્રિય જન્મ ધર્મ રક્ષણાર્થે છે.”

સંદેશો સાંભળતાં જ પ્રગ્ન દિગ્મૂઢ બની અચ્ચુની ધાના વહેવડાવવા લાગી અને આર્તનાદ કરતી પ્રગ્ન પોકારી ઉઠી કે—“હે રામ ! હે રામ ! આજ મહાન ધર્મના પાઠ તમારા વિના અમને કાણ શીખાવશે ? તમારો મધુર નાદ અને દિવ્યસ્વરૂપ અમ કમલાગીને ક્યારે નિરખવાનું મળશે ?”

સીતાને પણ પતિના વનવાસ ગમનની ખબર મળી. ખબર મળતાં જ હર્ષિત હૃદયે પતિની પછવાડે વનવાસ ગમનની પ્રતિજ્ઞા કરી. વસ્ત્રો, આભુષણો સર્વ ત્યજી દીધાં. ભોગવિલાસ ઉપરથી મન ઉઠી ગયું. હવે તો એજ નિશ્ચય થયો કે—“શ્રીરામને જે સુખ દુઃખ તે સીતાને પણ હોવાં જ જોઈએ.” પતિનું એજ કતર્યાં ભૂષણ છે કે—પતિના સુખ દુઃખમાં કાયાને સમર્પણ કરવી. પતિ સેવાના મહાવ્રતથી વિભુષિત બનેલી સીતાએ વનનાં વલ્કલ ધારણ કર્યાં. અને લક્ષ્મણજીએ તો તરતજ માતા સુમિત્રાની રજા મેળવી શ્રીરામની સેવામાં વનવાસ ગમન માટે આતુર થયા. લક્ષ્મણજીની આતુરતા દેખી શ્રીરામજીએ કહ્યું. “ભાઈ લક્ષ્મણ ! પિતાજીની વનવાસ ગમનની આજ્ઞા મને એકલાને જ છે તો પછી તું જંગલનાં વિકટ સંકટ ભોગવવાં શા માટે ઇચ્છે છે ?” શ્રીરામનાં ઉપર્યુક્ત વચન સાંભળી લક્ષ્મણજીએ વિનયથી ઘોષણા કરી.—“સત્ય છે વડીલ બંધુ ! ન્યારે જ્યેષ્ઠ બંધુ રામચંદ્રજી વનનાં વલ્કલ પહેરી જંગલના ગીરી ગુફાઓમાં જીવન વીતાવ્યા કરે ત્યારે હમુ બંધુ લક્ષ્મણ અયોધ્યા નગરીની વિકાસી મહેલાઓમાં વૈભવ ભોગવે ? બંધુ ! ક્ષમા કરો ! વિના આનાકાનીએ મને સાથે લ્યો ! સેવક સેવા કરવાને જ સરખાવકો છે.” આતુરેયથી ઉભરાતાં લક્ષ્મણજીનાં વચન સાંભળી શ્રીરામની

અશ્વમેધી હર્ષાશ્રુ સરી પડ્યાં !

શ્રીરામે સીતાજીને પણ લક્ષ્મણની જેમ શબ્દો કહ્યા ત્યારે સીતાજીએ ગંભીર મૃદુભાવથી ઉત્તર દીધો. “હે આર્યપુત્ર ! માતા પિતા, ધન, દોહત, વૈભવાદિક સુખો પતિ વિના સ્ત્રીને શા ઉપયોગનાં છે ? જેને યજ્ઞ વેદીમાં તન, મન, ધન સર્વ સમર્પણ કરી દેવ તરિકે સ્વીકારવામાં આવે છે એવા પતિ દેવની પાછળ સહગમન કરવું, એ આર્ય સન્નારીનો જીવન મંત્ર છે ! મને તો માત્ર સેવા કરવાનો જ અધિકાર છે.” શ્રીરામે જીવનને ધન્ય માની વનવાસ ગમનની તૈયારી કરી. રામ, લક્ષ્મણ અને સીતા, માતા કૌશલ્યાને છેલ્લા પ્રણામ કરવા-આશીર્વાદ મેળવવા ગયાં. ત્યાં માતા કૌશલ્યાએ પરમ પ્રિય પુત્ર રામને આશીર્વાદ દીધો ને ઉપદેશ્યું. “એટા રામ ! આજે મારી કુખ ઉજવળ બની છે ! ગૃહસ્થ જીવનના ધર્મ-વ્રતોમાં ફના થવું એ ક્ષત્રિયનો પરમ ધર્મ છે. અને એટા ! તે ધર્મને તેં તારા જીવનમાં સમજાવી બતાવ્યો છે. એટા લક્ષ્મણ ! તું પણ ધન્યને પાત્ર છે ! વડીલ બંધુની સેવા કરજે ! એટા તારૂં કધ્યાણુ હો ! અને દીકરી સીતા ! તું તો મારા ધરનું રત્ન છે. જા ! એટા ! આપણું સ્ત્રીઓનું સાચું ભુષણ પતિ સેવા છે. તેં જીવનને ઉન્નત બનાવ્યું છે. કધ્યાણુ હો ! એટા ! સૌભાગ્ય રહો !” જેને માટે આ યંત્રણા રચાઈ હતી તે કૈકેયીનો કુમાર બરતજી તો મોસાળ પક્ષમાં હતો. ખબર મળે છે કે બરતજીને માટે શ્રીરામજી ચૌદ વર્ષ વનમાં ગયા. શ્રીરામના વનવાસ ગમનના સમાચાર સાંભળતાં જ બરતજીનું હૃદય ભાતુ પ્રેમથી રડી ઉઠ્યું. અને નિશ્ચય કર્યો કે-“જે સુખ કુળ રામને તે પણ બરતને” નંદિઆમના કુવામાં રહી ગોપરમાંથી

જવ વીણી ખાઇ જીવન નિર્વાહ નીભાવવાનું વ્રત લીધું. શ્રીરામના દર્શન વિના જગતના ભૌતિક પદાર્થો ભરતજીને તુચ્છ લાગ્યા.

રામચણ્ડો આ મહાન બોધપાઠ છે.

વર્તમાન સમયમાં માતા પિતાની સેવા અને બ્રાત્ર પ્રેમનો લય થતો હોવાય છે. આજનો ચુદરથાશ્રમ કલુષિત બની રહ્યો છે. કલેશ અને દુઃખ ઉપજાવી રહ્યો છે. મનુષ્ય વૃત્તિઓ એટલી બધી સંકુચિત બની રહી છે કે-ખીજાઓનું અહિત કરીને અથવા તો ભાઈ ભાઈ-ઓનું પણ પચાવી પડીને વૈભવ વિલાસો ક્યમ ભોગવાય. સગા-ભાઈઓમાં પણ કલેશ અને કંકાશ, કચેરીઓમાં સહામ-સહામા લડે, વાદી પ્રતિવાદી બની એકમેકને દુશ્મન માની ગળાં કાપવા પણ તૈયાર રહે. એ સર્વ વર્તમાન સુધારાનો પ્રતાપ !

ભાઈ એટલે શત્રુ. શત્રુભાવથી કુટુંબોમાં વર્તાય એટલે પ્રેમનો વાસો તો હોય જ ક્યાંથી ? એ કુટુંબ કલેશ જ્યારે સમાજમાં પ્રવેશ કરે ત્યારે તો તે કુટુંબ અને સમાજ બન્નેવ અધમતાના કીચડમાં રંગદોળાય.

આજના સમાજમાં પ્રેમની બ્યાખ્યા સ્વાર્થમાં સમાઈ છે. એટલે પ્રેમ અને દયાની શક્તિ લૂંટી બની છે. ક્યાં છે એ લક્ષમણ અને ભરત જેવા બંધુ ! અને સતિ સીતા જેવી આર્ય મહિલ્લીઓ !

ઉદ્ધત બ્રાત્રરનેહ ને સેવા વ્રતિનું ઉત્તમ ચિત્ર લક્ષમણજીના જીવનમાં મળી આવે છે. જેણે પોતાનું જીવન શ્રીરામની સેવામાં જ સમર્પણ કર્યું હતું. લક્ષમણ એટલે રામના ભાઈ-શિષ્ય-દાસ-જે કહો તે. કેવી અતુલ બ્રાત્ર ભક્તિ ! જેવી શ્રીરામ તરફ લક્ષમણની બ્રાત્રભક્તિ હતી તેવીજ સીતાજી તરફ પણ સંપૂર્ણ શુદ્ધતાથી ભરપૂર હતી.

સીતાજીનું હરણ થયું. રસ્તામાં જતાં જતાં સીતાજી પોતાનાં વસ્ત્રો અને આભુષણો વેરતાં ગયાં. તે સુગ્રીવના હાથમાં આવ્યાં. જ્યારે સુગ્રીવે શ્રીરામને તે વસ્ત્રો અને આભુષણો અભિજ્ઞાનાર્થે બતાવ્યાં તે વખતે શ્રીરામે એ વસ્ત્રો અને આભુષણોને લક્ષ્મણજીને ઓળખવા માટે ધર્યાં, ત્યારે લક્ષ્મણજીએ શુદ્ધ જાવથી કહ્યું. “હું સીતાજીના કુચુરને પણ ઓળખતો નથી અને કુહલને પણ ઓળખતો નથી. બદ્ધે આ આભુષણો શરીરના ઉપમા ભાગનાં હોવાથી મેં મારી નજર તે તરફ કદી ફેરવી નથી. તો પછી એ આભુષણોને હું કેવી રીતે ઓળખી શકું? હું નિત્ય એમના પાદોનું અભિવંદન કરતો હોવાથી મારી નજર એમના ચરણ ઉપર હંમેશ રહ્યા કરતી તેથી ચરણના આભુષણનેજ હું ઓળખી શકું!” (વા. રા. ૧૦૦-૧)

જે ગૃહસ્થ જીવનમાં લક્ષ્મણ સમી બ્રાતૃભક્તિ, સીતા સમી પતિ ભક્તિ અને શ્રીરામ સમી પિતૃ ભક્તિ ઉભરાતી હોય તેજ જીવનને ધન્ય બનાવી શકે. ઉઠો પ્યારાઓ! પવિત્ર ધર્મતત્ત્વોને હવે તમારા હૃદયમાં સ્થાન આપો! જીવનમાં ધર કરી બેઠેલાં કબેશ, કુસંપને ધર્મજ્ઞાનથી પાછાં હઠાવો! “સંપ ત્યાં જંપ” એ નાના પણ અસરકારક વાક્યને કુટુંબોમાં ગજવો! જે પ્રારબ્ધાનુસારે પ્રાપ્ત થયું હોય તેમાં સંતોષ માની સંસારમાં અનેક પ્રકારના ઉદ્ભવતા કલેશોને શમવો! ગૃહસ્થ જીવનને આદર્શ અને પવિત્ર બનાવો! અને સ્વતંત્રતાની સ્વરાજ્ય સિદ્ધિમાં મજા ભોગવો!

માતાપિતાની સેવા એ ધર્મનો સાંપ્રત સમયમાં બીજાકુલ લોપ થયો છે. આજે આર્યકુટુંબોમાં વૃદ્ધ માતા પિતાનો ઉપહાસ થાય છે, અપમાન થાય છે અને જેમ તેમ કરી પુત્રો માતાપિતાને નીભાવી લે છે.

આજના પુત્રો માતા પિતાના ઉપદેશી વાક્યોની અવગણ કરી સ્વતંત્રતાનો પાક પહવા મંડી પડે છે. ઓટલે પરતંત્રતામાં વધારે ને વધારે અઅડતા જાય છે. પાશ્વિમાત્ય સંસ્કારોએ કહો કે ભારતના દુર્ભાગ્યે કહો—જેમ જેમ નવીન સુધાગરો સમાજમાં દાખલ થતા જાય છે તેમ તેમ સમાજ પણ અધમ દશામાં પડતો જાય છે. સેવા અને વ્રતના મહિમાનો પ્રેમ ઉતરી મૃગજળ વિકાસોના મોહથી સમાજ મોહાંધ બન્યો છે.

ગૃહસ્થ જીવન ધડવાનો સમય આલ્યાવસ્થા છે. મનુષ્યને આલ્યાવસ્થામાં જે સદ્સંસ્કારોનું કંઈપણ ખીજ રોપણ થયું હોય તો મોટપણે તે સંસ્કારો ખીલી જીવન ઉન્નતિ સાધે છે.

વર્તમાન સમયમાં બાળક જેમ જેમ વિદ્યા બજીતો જાય છે તેમ તેમ માતા પિતાથી ઉદ્ધત બનતો જાય છે અને લગ્ન થયા પછી તો જુદું ઘર વસાવી બેસે છે.

જગતમાં સર્વથી શ્રેષ્ઠ પ્રેમ માતાનો છે. માતાજી પ્રેમની વ્યાખ્યા સમજવી શકે છે. દુનીયામાં જે જે પુરૂષો ઉન્નત બન્યા છે તે સર્વની સંચાલક શક્તિ તેઓની માતા છે. તેથી નેપોલીયન જેવા વીર પુરૂષને પણ કબુલવું પડ્યું છે કે “મારામાં જે કંઈ શક્તિ છે તે મને મળેલો માતાનો વારસો છે.”

સેવા એજ સ્વર્ગની નીસરણી છે. જે સેવા કરી બજીતો નથી તે લઈ બજીતો પણ નથી. સેવા એજ વિકાસ તત્ત્વ છે. ગૃહસ્થ જીવન સેવા વ્રતથી સંજ્ઞાયેલું છે. અને ગૃહસ્થ જીવન વ્રતાભ્યાસી બને છે ત્યારેજ જીવનને ખીલવી શકે છે.

હવે ગૃહસ્થ જીવનનાં બિન બિન કર્તાવ્યોનો વિચાર કરીએ.

ગૃહસ્થનાં પુત્ર-પુત્રી પ્રત્યેનાં કર્તવ્ય

ગૃહસ્થે પુત્ર-પુત્રીનું પાંચ વર્ષ સુધી ઘણીજ સંભાળપૂર્વક લાલન પાલન કરવું. બાળક એ ગૃહ-બગીચાનું ખીસતું પુષ્પ છે. તેને કરમાવી ન દેતાં પ્રયત્ન રાખવું. છ વર્ષ પછી પુત્રને શિક્ષણ આપવાનો પ્રારંભ કરવો. પુત્રનું શિક્ષણ તેને મન પસંદ હોતું જોઈએ. એક બાળકને ગણિત ઉપર શોખ હોય છે જ્યારે બીજાને સંસ્કૃતના વિષયમાં આનંદ લાગે છે. એટલે તેને જે શિક્ષણ પસંદ હોય તેમાં તેને આગળ વધારવો.

ગૃહસ્થે પુત્રના ચારિત્ર ઉપર ખાસ કાળજી રાખવી અને સદ્ સંસ્કારોનું બીજારોપણ કરવું. પુત્રની રૂબરૂ માતા પિતાએ ખરાબ શબ્દો ઉચ્ચારવા નહિ તથા ટાંટો શીસાદ નહિ કરવો. પુત્રને યોગ્યતે સ્વતંત્રતા આપી નિર્દોષ આનંદ કરવા દેવો. પણ જે સ્વતંત્રતામાં બીજાઓને પીડા થાય તેવી સ્વતંત્રતાથી અટકાવ કરવો. ગળથુથીમાં જ બાળકના જીવનને પવિત્ર બનાવવા પ્રયત્ન કરવો. પુત્ર પ્રપંચી જુદો અને લગ્નાડી ન નીકળે તેની માતા પિતાએ ખાસ દરકાર રાખવી. માતા પિતાની બીનકાળજીએ ઘણાંયે પુત્રોનાં જીવન વિષમય થયેલાં છે.

ગૃહસ્થે, પુત્ર જ્યારે વિદ્યા ભણી આજીવિકા સંપાદન કરવાને લાયક વીસ વર્ષનો થાય ત્યારે તેને યોગ્ય કન્યા સાથે લગ્ન અંધિથી તેની ઇચ્છા હોય તો જોડવો. વીસ વર્ષ પહેલાં પુત્રનું લગ્ન લાવાનો આસ્વાદ લેવો એ ભયંકર પાપ છે. પુત્રનું લગ્ન બચપણમાં કરી દેવાથી બ્રહ્મચર્યનો નાશ થઈ, તે યુવક અને તેની પ્રજા પણ બળહિણ અને નિસ્તેજ નીપજે છે. ભારતના શૌર્ય બળના નાશનું

કારણ આજનાં બાળકન છે.

પુત્રને પારણામાંથીજ વધારા દેનાર કુટુંબને આજનો સમાજ “ખાનદાન કુટુંબ” તરિકે ઓળખે છે, અને એવા ખાનદાનીઓ બચપણમાં પુત્રને લગ્ન ધુસરીમાં જોડી મોટાઈની પદવી ધારણ કરે છે એવાં ખાનદાની કુટુંબો મોટા ભાગની ઝબ્બા પહેરી ધુમતા ધુમતા પોતાના બાળકને બચપણમાં જ તન મન વિનાશક વિવાહ વેદીની જવાલામાં નાખતાં જરા પણ અચકાતા નથી. એજ તમારા સુધરેલા ગૃહસ્થાશ્રમનો નમુનો ! એવાં માયાપો પુત્રનાં વેરી છે. શમસેર તો સારી કે એકદમ ઘડ ઉડી જાય પણ બાળકનની શમસેર તો ઘણા યુવકોનાં જીવન અસ્તવ્યસ્ત કરતી પોતાની શક્તિ ચલાવી જ રહી છે. અત્યારે પુત્ર-પુત્રીના લગ્નની પાછળ હજારો રૂપિયા ઉગવી એ દિવસ વાલવાલ ગળવી દે છે. ન્યાતીલાઓને અનેક પ્રકારનાં મિષ્ટાન્નોથી પ્રસન્ન કરે છે અને મોટાઈનો પાછડો મૂકી દેડકાની માફક ઝુલાઈ જાય છે. સમજતા નથી કે અમે આ શું ધર્તીંગ મચાવી રહ્યા છીએ. આજકાલ લગ્ન એટલે નાટકનું કેમીક-આ રિથિતિ આર્યગૃહસ્થાશ્રમની છે.

પુત્રી પ્રત્યેનાં કર્તવ્ય

ગૃહસ્થે પુત્રની માફક પુત્રીનું પણ ધણી જ સંભાળ પૂર્વક લાલનપાલન કરવું. અને તેને ગૃહ કેળવણી આપી સુશિક્ષિત બનાવવી, તેનામાં એવા સંસ્કારો રોપવા કે, તે બીજાનું ગૃહજીવન ધન્ય બનાવી શકે ! પુત્રી એટલે પ્રપુત્ર ગાલિકા. મધુર પુષ્પ. એવા પુષ્પને આજે પામી ઠરવી તેની ઉંચી ભાવના પર પાણી ફેરવતાં હિન્દુ સમાજ સમાનો નથી. આજના શબ્દોમાં પુત્રી એટલે પથરો. જે

ગિયારી માંદી પડે તો તેની ચાકરી પણ ન થાય અને જો પુત્રનું શીર દુખતું હોય તો ડોક્ટરોની શીઝો ચાલુ થાય. જ્યાં ગૃહ કુંડું-બોમાં આવી લયંકર ભિન્નતાએ પગપેસારો કર્યો હોય ત્યાં સમાજ ક્યાંથી ઉન્નત હોય ! અને સમાજમાં ‘ત્રિષ્ટપુરુષ’ તરિકેનું સ્થાન ભોગવતા પટલીયાઓના કુંડુંબોમાં જ આથી પણ અધમ કાર્યો થાય તો પછી સામાન્ય જન સમાજની શું દશા ?

પુત્રીને સોળ વર્ષની થતા સુધી માતપિતાએ ધાર્મિક સંસ્કારો આપી ગૃહિણીને લાયક બનાવવી. તેને રાંધતાં, કાંતતાં અને પવિત્રતાદનો પાક સંપૂર્ણપણે શીખાવવો. અને પછી પુત્રીના સ્વભાવને યોગ્ય ગૃહસ્થ સાથે તેનો હસ્તમેળાપ કરાવવો. અને તેને યથાશક્તિ વસ્ત્ર તથા અલંકાર આપી સંતોષવી. પુત્રીનો આર્શીવાદ મેળવવો.

આજે પુત્રીઓના શુભાર્શીવાદને સ્થાને ભારત સમાજ પુત્રીઓના હાનરો શ્રાપ ભોગવી રહ્યો છે.

પુત્ર પુત્રીનાં માતપિતા પ્રત્યે કર્તવ્ય.

પુત્ર, પુત્રીએ માતપિતાને ઇશ્વરનાં સાકાર સ્વરૂપમાની સદા સર્વદા તન, મન, ધનથી તેઓને સંતુષ્ટ રાખવા પ્રયત્ન કરવો. ને તેમનો આર્શીવાદ મેળવવો. અને માતપિતાને ઉદ્દેશીને કદી પણ કડવા શબ્દો ઉચ્ચારવા નહિ. માતપિતા પ્રસન્ન હોય તો ઇશ્વર પણ પ્રસન્ન થાય છે.

માતપિતાના દેખતાં કોઈ પણ પુત્રે મસ્કરી કદા કરવા નહિ. તેવા શબ્દ પણ ઉચ્ચારવા નહિ. ક્રોધ પણ બતાવવો નહિ. પણ માતપિતા જે આજ્ઞા કરે તેનું પાલન કરવું. કદાચ તે આજ્ઞા અયોગ્ય હોય તો પણ તેઓને માફ નહિ લગાડનાં વિનયથી તેના ગુણ

દોષ કથન કરવા અને પોતાનું મસ્તક માતપિતાની સમક્ષ નમતું રાખવું. તેમને કોઈ પણ પ્રકારનો ત્રાસ કે દુઃખ થાય તેવું કોઈ પણ કૃત્ય આદરવું નહિ અને સેવા સુઅપાથી તેઓનું દિલ પ્રસન્ન રાખવું.

જે પુત્ર માતપિતાની શુભ આશીષ મેળવી શકે છે તેજ સાચો પુત્ર છે. પુત્રની જેમ પુત્રીએ પણ માતાપિતાની સેવામાં ન્યૂનતા થવા દેવી નહિ અને પુત્રીએ શ્વસુર ગૃહમાં પણ માતપિતાની કીર્તિને લક્ષકી પાડવી નહિ. અને પિયર પક્ષનું સદા સર્વદા બહુ ઇચ્છવું.

ગૃહસ્થનું સ્ત્રી પ્રત્યેનું કર્તવ્ય.

ગૃહસ્થે પોતાની પત્નિ-અર્ધાંગનાને વારંવાર ધમકાવવી નહિ. પરંતુ તેને સ્નેહતા શબ્દોથી વશ કરવી. પોતે અત્યંત આપત્તિ અને દુઃખમાં હોવા છતાં પણ પુરૂષે પત્નિ ઉપર કદી પણ ક્રોધ કરવો નહિ.

જ્યાં સ્ત્રીઓ દેવી તરિકે પૂજાય છે ત્યાંજ દેવતાનો વાસો હોય છે. જ્યાં સ્ત્રીઓ સન્માનાય છે ત્યાંજ પ્રેમનો ધોધ ગર્જના કરતો હોય છે. અને જ્યાં સ્ત્રીઓને ગુલામડી તરિકે સ્વીકારાય છે તે લોકોનું જીવન શુષ્ક અને દયાવિહિન હોય છે.

ગૃહસ્થે સ્વપત્નિ સિવાય અન્ય સ્ત્રીનો વિચાર સરખો પણ કરવો નહિ. વિચાર કાર્યો કરાવે છે અને એ કાર્યો જીવનને વ્યભિચારી બનાવે છે. પુરૂષનો માનસિક રીતે પણ પરસ્ત્રીનો સંગ મ્હાળાય તો પણ તે પાપનો ભાગી બને છે.

ગૃહસ્થે પ્રસ્ત્રી સાથે કદી પણ ઓક્ત સેવવું નહિ. તેમ કરવાથી ચિત્તવ્રત્તિનો ભંગ થઇ હિરિયો પ્રેરાવા આતુર બને છે.

કોઈ પરસ્ત્રીને અશ્વત્થા તે તેના વસ્ત્રને પણ સ્પર્શ કરવો નહિ.

તો પછી તેના સંબંધી વિચારો તો હોય જ ક્યાંથી ? છતાં કોઈ પણ દુઃખી સ્ત્રીને મદદ કરવામાં સંકોચ ન કરવો અને ગૃહસ્થે સ્વસ્ત્રીના સ્નેહમાં જ સંસાર વ્યવહાર દીપાવવો.

ગૃહસ્થે સ્ત્રીઓની સમક્ષ કદી પણ ખરાબ શબ્દો ઉચારવા નહિ. તેમજ પોતાની સત્તા કે શક્તિનાં બળુગાં કુંકરી સ્ત્રી પાસે આત્મ-શ્લાધા કરવી નહિ.

ગૃહસ્થે સ્વપત્નિને નિત્ય ધન, વસ્ત્ર, ધર્મ, શ્રદ્ધા અને અમૃત સમા મીઠા શબ્દોથી પ્રસન્ન રાખવી. પત્નિ શોકાતુર થાય એવું કોઈ પણ કર્તવ્ય કરવું નહિ. જેટલું જીવન સ્ત્રીઓનું આનંદી તેટલો આનંદ પુરૂષ જીવનમાં ઉતરે છે મારે સ્ત્રીઓને આનંદી અને પ્રસન્ન રાખો !

વર્તમાન સમાજે સ્ત્રી જીવનને ગુલામી દશામાં પુરી દીધું છે. આજની સ્ત્રીઓનું કાર્ય માત્ર સંસારનાં વૈતરાં તાણવાનું, ન જાણે ધર્મ કે ન જાણે પોતાનું કર્તવ્ય. તે દોષ સ્ત્રીસમાજનો નથી, પરંતુ પુરૂષ વર્ગે તેઓના ઉપર એવો કાબુ રાખ્યો છે કે તે બિચારી ધરના ખૂણામાંથી બહાર નીકળી શકે જ નહિ. જ્યારે કેટલોક સ્ત્રી સમાજ ધર્મને નામે મંદિરોમાં દેવ દર્શનને બહાને દોડધામ મચાવી રહ્યો છે, પરંતુ તે સ્ત્રીઓનું જીવન મિથ્યા આડંબર અને નિમૃષ્ટ વિચારોથી અધમ બનેલું રહે છે. અને જ્યારે બીજો સ્ત્રી સમાજ સ્ત્રી-સ્વાતંત્ર્યની લડત ચલાવી રહ્યો છે. તે વળી પાશ્વિમાત્ય સુધારાઓ-માંજ ઉન્નતિનાં સ્વપ્ન દેખી રહ્યો છે.

ભારતવર્ષની અવનતિનું કારણ સ્ત્રીઓની અધમ દશા છે. જેના જીવન ઉપર સમાજ જીવનની ઉન્નતિ છે એવી આર્ય સત્તારીઓ

આજે હિન્દુસમાજમાં હડધુત થાય છે અને એક સ્ત્રીથી ન ધરાતાં રખારીનો વાડ એકઠો કરે છે. ગૃહસ્થે પતિવ્રતનું સંપૂર્ણપણે પાલન કરવું. આલીસ વર્ષ થયા પછી ફરીથી લગ્ન નહિ કરવું. એક પતિ ઉપર બીજી પતિ નહિ લાવવી. પુત્ર ઉમર લાયક થયો હોય અને પુત્રની માતાનું દેહાન્ત થયું હોય તો પછી ગૃહસ્થે ફરીથી કદીપણ લગ્ન કરવા ઇચ્છવું નહિ.

આજે પતિવ્રતનો ક્ષય થયો છે. આજનો ગૃહસ્થાશ્રમ પતિ વ્રતનું પાલન કર્યા સિવાય પતિવ્રતનો પાઠ પઢાવવા સ્ત્રીઓને ઉપદેશ આપી રહ્યો છે. પુરૂષ અનેક સ્ત્રીઓ કરી શકે ! છતાં તે પાપી ઠરે નહિ. અને સ્ત્રી જો બીજા-પરાયા પુરૂષની સાથે સામાન્ય જરૂરી નિર્દોષ વાત કરે તોપણ સમાજ તેને પાપી ઠરાવી નિંદે છે.

ગૃહસ્થે યોગ્ય ઉમરનો પુત્ર થયે સંસારનો કારભાર પુત્રને સોંપી ધર્મ, સેવા અને ઇશ્વર ભક્તિમાં તત્ક્લીન રહેવું. વ્યવહારિક ભાવનાઓથી નિવૃત્તિ મેળવી, આધ્યાત્મિક ભાવનાઓને ભરી દેવી. વેદ-વેદાન્તના પુસ્તકોનું અધ્યયન કરવું. અને અધ્યાત્મ તત્વોથી જીવનને બીજાવવું.

પતિનું પતિ પ્રત્યેનું કર્તવ્ય

પતિનો શશુમાર પતિ છે. અને એ પતિની સેવામાં-પ્રેમમાં સર્વસ્વ ઓવારી દેવું એ પતિ ધર્મ.

પતિએ શુદ્ધ કર્તવ્ય અને મીઠી, મધુર વાણીથી પતિનો આત્મા પકડવો જોઈએ. વાણી મીઠાસ ભરેલી અને તે વળી સત્ય, સ્ત્રી વાણીમાં એવું બળ છે કે ગમે તેવો ક્રોધિત યા શોકાતુર મનુષ્ય પણ જો સ્ત્રીની મધુરવાણીની મધુરતા સાંજે તો ધડીભર શાન્ત

અને આનંદી બની જાય !

પિયરનો ત્યાગ કરી સાસરે આવ્યા પછી પત્નિએ પતિ તેમજ બીજા સંબંધીઓનો પ્રેમ મીઠી વાણી અને વિનય યુક્ત વર્તનથી જીતી લેવો એટલે ક્રોધ કે અશાન્તિનો પ્રસંગ કદી પણ ઉભો થાય નહિ.

પતિ અજ્ઞાન, દુર્ગુણી કે દુરાચારી હોય તો પણ પત્નિએ પતિ પ્રત્યે કદી પણ ક્રોધ કે તિરસ્કાર કરવો નહિ. ઉલટું પતિને સદૃષ્ટિ વાળવા વિનય યુક્ત પ્રયત્ન કરવો. પત્નિએ પોતાના શુદ્ધ જીવનથી પતિના હૃદયને આકર્ષી ધર્મયુક્ત પતિ જીવનને બનાવવું તેમ કરવાથી પતિ પત્નિનો પુનરૂત્થાન બનશે.

દરેકને એક સરખું સુખ હોતું નથી. સુખદુઃખ એ કર્મના વહેવાર છે. દરેક ગૃહસ્થાશ્રમ ધનવાન હોતો નથી. આજે ગૃહસ્થાશ્રમ ગરીબ હોય છતાં પણ કેટલીક પત્નિઓ આભુષણો અને વસ્ત્રોને માટે પતિને પીડા આપી સંતાપે છે. અને ગમે તેમ દેવું કરાવીને એ ધરેણી, વસ્ત્રોના મોહક વિષયને પૂરો કરે છે. અજ્ઞાન અને અણુ-સમજી પત્નિઓ સમજતી નથી કે એ સર્વ કરજનો અમારી કાંધ ઉપર જ ભાર છે. નકામું કરજ કરી પતિ દેવના હૃદયને બાળી દેવું એથી બીજું કયું પાપ વિશેષ હશે !

પતિ ધનવાન હોય તો પત્નિના કદાચ મોજશોખ અને લાડ-કાડ પુરા કરી શકે ! પરંતુ પતિ નિર્ધન, સ્વઉદ્યોગમાં જ સતોષી હોય તો પત્નિના મોજશોખો. વિલાસોને ક્યાંથી પોષી શકે ! માટે પત્નિએ પતિને ધરેણી, વસ્ત્રો કે એવી બીજી વિલાસી વસ્તુઓ માટે ત્રાસ આપવો નહિ. જેવી ગૃહ સ્થિતિ હોય તે સ્થિતિને નબાવી પતિને જરાપણ માફ ન લાગે તેવું વર્તન કરવું.

પત્નિએ સાસુ સસરાની સેવા કરવી. સાસુ, સસરા પ્રત્યે કદીપણ ક્રોધ કે તિરસ્કાર નહિ કરવો. બદકે તેમની આજ્ઞા પાળવા તૈયાર રહેવું. દિયર, જેઠ, નણદંડ વિગેરે સંબંધીઓ સાથે પણ વિનય અને માયાળુ રીતે વર્તવું.

નોકર ચાકર પ્રત્યે પણ કટુવચન ઉચારવાં નહિ. અને તેઓનાં દિલ પસંદ કરી કામ લેવું.

ફેશન અને ખોટી ટાપટીપથી દૂર રહેવું. પરદેશી કીણાં વસ્ત્રો કે જેઓ મનુષ્ય-પશુઓના રક્તથી ખરડાયલાં હોય છે તે ખારીક વસ્ત્રોથી સુંદર બનવા આજનો સ્ત્રી સમાજ ટાપટીપ આદરી રહ્યો છે.

સ્ત્રી સૌન્દર્ય ત્યારે જ દીપી ઉઠે કે-જ્યારે સ્ત્રી જીવન સદ્સંસ્કાર, અને સ્નેહથી ગર્જી ઉઠે. સંસ્કાર, સંબંધ અને સ્નેહ એ ત્રણ આચાર વિચાર અને હૃદય વિના નકામા છે. આચાર વિનાના સંસ્કાર કલેશ કરાવે છે. વિચાર વિનાના સંબંધ વિમાસણ ઉપજાવે છે અને હૃદય વિનાનો સ્નેહ હૃદયને પ્રજ્વળે છે.

જાગો ! આર્ય દેવીઓ ! સ્ત્રી હૃદયને ઝાળખો ! સીતા, સાવિત્રી અને અનસુયા સમી વ્રતી બનો ! તમારા દિવ્ય તેજથી ગૃહજીવનને દીપાવો ! જીવનને પવિત્ર અને શુદ્ધ બનાવો ! સંસારમાં નંદનવનનાં પારિજાતક ખીલાવો ! અને ભારતની લડાતી સ્વતંત્રતાને બચાવો !

માતા તરિકે : કર્તવ્ય

માતાએ પુત્ર પુત્રીને સ્તનપાનમાં જ નીતિની ગોળી પીવાડી પ્રજ્વળે વીર-ગ્રહાદૂર બતાવવી જોઈએ. માતાએ કદીપણ પુત્ર-પુત્રીને ખરાબ શબ્દોથી બોલાવવાં નહિ. ખોટા છણકા કરી બાળકને ધમકાવવાં નહિ. બાળકને આલુપણો પહેરાવવા ખુશી થવું નહિ. પરંતુ

સદ્ગુણોના આલુપણોથી સગ્ગરી આનંદી બનવું. માતા તરિકેનું ઉદાત્ત ચરિત્ર મહાભારતે કુન્તાજીનું આલેખી બતાવ્યું છે. કુન્તાજી આદર્શ અને વીર હતાં તો પાંડવોને પણ ધર્મિષ્ઠ અને વીર બનાવી શક્યાં. માતા પુત્ર-પુત્રીનામાં જોટલા સંસ્કારો રોપી શકે તેટલા સંસ્કાર બાળકોના જીવનમાં ઉગી શકે. માતા અધર્મી અને દુરાચારી હોય તો તેનાં બાળક પણ તેના જેવાં જ થાય. પુત્ર-પુત્રીના જીવનનો પાયો અણુનાર તે તેઓની માતા છે.

ભગવાન કૃષ્ણચંદ્ર જ્યારે ધૃતરાષ્ટ્રની સાથે પાંડવોનું સમાધાન કરાવવામાં નિષ્ફળ નીવડ્યા અને લડાઈનો છેલ્લો નિશ્ચય થયો ત્યારે પાંડવો પાસે જતા પહેલાં વિદુરજીના પવિત્ર સાનિધ્યમાં નિવાસ કરતાં કુન્તીને મળવા ગયા. કૌરવો સાથે બનેલી સર્વ હાકીકત નિવેદન કર્યા પછી કહ્યું. “તમારે કંઈ પાંડવોને સંદેશો મોકલવો છે ?” તેના ઉત્તરમાં ગંભીર સ્વરે કુન્તીજીએ કહ્યું. “હા ! સંદેશો એજ કહેવાનો છે કે જે સંદેશો વિદુલાએ પોતાના પુત્રને પાડ્યો હતો.

વિદુલાનો નાનો પુત્ર જ્યારે રણક્ષેત્રમાંથી પાછો ભાગી આવ્યો ત્યારે વિદુલાએ પોતાના પુત્રને કહ્યું. “ ઉઠ ! બાયલા છોકરા ! પરાજીત થઈને આમ શું સૂઈ રહ્યો છે ? આમ કરવાથી તો તું માત્ર શત્રુઓને જ આનંદ આપે છે ! તારા માટે તું હલકો અભિપ્રાય બાંધી પોતે જ નીચો પડે છે. નાનાં નાનાં જલ્દીથી ઉભરાઈ જાય છે તેમ બીકણ પુરૂષો ક્ષુદ્ર વસ્તુની પ્રાપ્તિથી સંતુષ્ટ થાય છે. સ્વદેષથી સંતુષ્ટ થવું એ તો કાયર પુરૂષને જ શોભે ! બહાદુરને નહિ. માટે ઉઠ ! અને યુદ્ધની તૈયારી કર. ” માતાના શૌર્યયુક્ત વચન સાંભળી શિથિલ ગાત્રે પુત્ર બોલ્યો. “માના ! પુત્રનું મૃત્યુ

માતાને પ્રિય લાગશે ? પુત્ર વિના માતા રહી શકશે ?” મૂર્ખ પુત્ર ! તારી માતા અને તારી સ્ત્રીને જ્યારે બીજા માગવાનો પ્રસંગ આવશે ત્યારે તને તારૂં જીવન મધુર લાગશે ? ધર્મ યુદ્ધ મિવાય ક્ષત્રિયને બીજું શું પ્રિય છે ? ઉઠ ! બાપલો ન બન ! જાતિ અને ધર્મની ખાતર મરી શીટ !” “હે કૃષ્ણ ! આ સંદેશો મારા પુત્રોને સંભળાવજો અને કહેજો કે-પાંડવો જેવા બડવીર પુત્રો છતાં માતાને બીજાના જીવન ઉપર આધાર રાખવો પડે એ કંઈ જેવી તેવી દુઃખદાયક સ્થિતિ નથી ! વિચાર કરજો; ન્યાય અને નીતિનું પગથાયું ચૂકશો નહિ .”

માતા તો એનુંજ નામ કે નિર્બળ અનેલા સન્તાનોને સખજતાના કવચથી સજ્જે. પારણ્યામાંથી જ મનુષ્ય કર્તવ્યનાં ગીતો ગવાડે.

વિધવા પ્રત્યેનાં કર્તવ્ય.

વિધવા એટલે ત્યાગી મહાનદેવી.-પરમ સંન્યાસિની. પ્રાચીન કાળથી જ આર્ય ગૃહસ્થાશ્રમમાં વિધવાઓએ દેવી તરિકેનું પૂજ્ય સ્થાન મેળવેલું છે. અને યદ્યપિ કેટલાક હિન્દુ કુંડુંબોમાં વિધવા દેવી તરિકે પૂજાય છે.

આજે આર્ય ગૃહસ્થાશ્રમમાં વિધવાઓને ઉચ્ચ સ્થાન નથી. કુંડુંબોમાં જો કોઈ સ્ત્રી વિધવા થાય કે તરત જ તેને મુક્તામીનું સ્થાન મળે છે. એ પવિત્ર દેવી પાસે કુંડુંબીઓ સંસારનાં વૈતરાં વહેવડાવે છે અને ત્રાસ આપવામાં પણ કમીના કરતા નથી.

પવિત્ર વિધવાના સહવાસમાં સંસારીઓ મંસારના સર્વ વૈભવ વિલાસો ભોગવે અને તે નિર્દોષ વિધવા ઉપર કાળુ નાખી સંયમમાં શાવવા મિથ્યા પ્રયત્ન કરે એ આર્ય સમાજની કેટલી દાંબિકતા છે.

સાઠ વર્ષનો વૃદ્ધ હોય અને દીકરી વિધવા થઈ બ્રહ્મચર્યની કરતી હોય તોપણ એ સાઠ વર્ષનો બુદ્ધો પુનઃલગ્ન કરી હજારો રૂપિયા ખર્ચી નાખે છે. અને વિધવા દિકરીના શુદ્ધ જીવનમાં શંકા સખત કાણુ રાખે છે. પછી દશ બાર વર્ષની પત્નિ પચીસ વા પુત્રીની માતા થાય-કહેવાય છે.

જીઓ ! આ તમારા ગૃહસ્થાશ્રમના ન્યાયનો નમુનો ! ક વિધવા દુરાચારી બને તો સર્વ કુંડુંબીઓ-જનસમાજ એ વિ ઉપર તિસ્કાર વર્ષાવે છે અને ન્યાતીલાઓ સમાજ બહાર દ મૂકવા પણ કમર કસે છે. પરંતુ વિચારાતું નથી કે એ વિધ દુરાચારી બનાવનારૂં મૂળ તત્ત્વ કયું છે ! કહેવાયલાં મુળીયાંને યોગ્ય સિંચન કરવામાં ન આવે તો થોડા સમયમાં એ વૃક્ષ પામે છે.

વર્તમાન ગૃહસ્થાશ્રમમાં વિધવા જીવન હૃદયહિણુ અને મનાય છે. કુંડુંબના શ્રેષ્ઠ પુરૂષો વિધવાઓ પાસે સંસારનાં વૈ તથાવી વિધવા જીવનને છિન્નવિછિન્ન દશામાં મૂકી રહ્યા છે. તેથી વિધવાઓના આર્તનાદનું મહાપાપ હિંદુસમાજ ભોગવી રહ્યો

વિધવા એટલે ગુણામડી-જ્યાં આ ભાવના ઉત્પન્ન થઈ એ કુકર્મ આદી કર્મો પણ ઉત્પન્ન થવાનાં અને એ વિધવાઓ પાપાચરણુ આદરવાની જ.

જે પવિત્ર દેવીઓએ વિષયોને પોતાના પતિના દાહમાં સાથે બસીજીવન કર્યા છે, એવી ત્યાગ મૂર્તિઓને વિષયના કાચડમાં રગ બાવા ઉપદેશ દેવો એના સમું જગતમાં બીજું એકે પાપ નથી.

વિધવા એ ગૃહસ્થાશ્રમનો ચણુગાર છે. એ સંસારમાં વસ

જતાં વૈભવથી વિરક્ત-ત્યાગીની દિવ્યમૂર્તિ છે. ગૃહસ્થ કુંટુંબોએ ત્યાગીનો મહાન પાઠ વિધવાઓ પાસેથી લાણવાનો છે. માત્ર આજનું કર્તવ્ય-નેઓનામાં સદ્સંસ્કારનું રોપણ કરી સદ્સંસ્કારી બનાવો. ગીતા, રામાયણ વિગેરે ધાર્મિક પુસ્તકનો અભ્યાસ કરાવો ! એટલે એજ વિધવાઓ કુંટુંબોમાં પણ તેવાજ સંસ્કારનું રોપણ કરશે અને એમ ઉત્તરોત્તર ઉન્નતિ થતી આવશે.

જે વિધવાને યતિકંચિત પણ ધર્મનાં સંસ્કારો પડ્યા હશે, તેને ભલે યુવાવસ્થામાં વૈધવ્ય મળ્યું હશે. તોપણ એક આર્ય વિધવા તરિકેનું વિધવોના મોહમાં કદી પણ પૂજ્ય સ્થાન ગુમાવી દેશે નહિ.

ગૃહસ્થે બંધુ, ભગિની, પુત્રીના પરિવારો પ્રત્યે પણ કેટલાં કર્તવ્યો બજાવવાનાં હોય છે. જે તેઓ દુઃખમાં આવી પડ્યાં હોય તો તેનું રક્ષણ કરવું. વિદ્યાભ્યાસ કરાવવો તથા એવી બીજી કેટલી સહાયતા આપી ઉન્નતિમાં આગળ ધપાવવા પ્રયત્ન કરવો. પાડોશીઓ, ગામના નિવાસીઓ અને દીનજનો અથવા બીજા જે કોઈ સહાયતા માગવા આવે તેને પોતાની યોગ્યતા અનુસાર સહાયતા કરવા ધારે કે કોઈ મનુષ્યને આપણે સહાયતા કરી. જ્યારે આપણને સહાયતાની જરૂર પડી ત્યારે તે મનુષ્યે સહાયતા નહિ કરતાં આપણે ઉપહાસ કર્યો, તો તેથી આપણે આપણા હૃદયની સમતાને ગુમાવવા ન જોઈએ. કદાચ અજ્ઞાનતાથી તેણે આપણને સહાયતા ન કરી તેના પર ગુસ્સે ન થતાં કોઈ પણ પ્રસંગે તે મનુષ્યને સહાયત કરવા તૈયાર રહેવું એજ સાચું, ઉન્નતપ્રદ ગૃહસ્થ કર્તવ્ય છે. એ જીવન જીવાય ત્યારેજ ગૃહસ્થ જીવનના આદર્શ પહોંચાય. તે દરેક પ્રત્યે કર્તવ્ય બજાવો ! પણ તેના બદલાની આશા ન કરે

સંસારનાં જે જે કર્તવ્યો બજાવે તે લોકોની પ્રશંસા મેળવવા માટે કે માન અકરામતી પૂજવા માટે નહિ પણ પોતાનું કર્તવ્ય માની બજાવે જાવ. ગૃહસ્થ જીવનનો આજ મહાન સ્વાર્થ ત્યાગ છે.

ગૃહસ્થે નામના અને કિર્તિ સંપાદન કરવાં; પણ તે અધમ વ્યાપારો અને અનીતિ ભરેલાં કાર્યોથી નહિ પણ પવિત્રતા, સાદાઈ સમાનતા અને સત્પુરુષના સંગથી મેળવવાં જાઈએ. જ્યારે ગૃહસ્થ જીવન એવા સદ્ગુણોથી શણગારાય છે ત્યારે તેની સૌન્દર્યતા ઓર ખીલી ઉઠે છે.

કર્તવ્ય બજાવવાં. પણ કાર્યનો આરંભ આરાસાર વિચારથી કરવાં. યોગ્યતા અને શ્રદ્ધા હોય તોજ કાર્યનો આરંભ કરવો; બાકી જે કાર્યો યોગ્યતા રહિત અને અધ શ્રદ્ધાથી કરવામાં આવે છે તે કાર્ય તરિકે ન લેખાતાં અને માત્ર વેકના જેવાંજ નીપજે છે. તેથી કર્મની મહત્તા સમાજમાંથી ઘટી જાય છે, અને એવા દાખલાઓથી સમાજ પણ કર્તવ્ય બ્રજ થાય છે. માટે ક્ષુદ્ર કાર્ય કરવાનો પ્રસંગ આવે તો તે ક્ષુદ્ર કાર્યને પણ કાર્યની યોગ્યતાથી મહાન બનાવી શકશો.

ગૃહસ્થે હમેશાં સત્ય, મૃદુ અને બીજાઓને લાભ કરે તેવું જ ભાષણ કરવું અને વાતચિતમાં પણ આનન્દદાયક શબ્દોનો ઉપયોગ કરવો. જ્યાંસુધી વાણી શુદ્ધ-પવિત્ર બની નથી ત્યાંસુધી દરેક કાર્યો, અને વિચારો પણ અપવિત્ર જ રહેવાના.

સત્યં બ્રુયાત્ પ્રિયં બ્રુયાત્ “ સત્ય બોલવું અને તે પ્રિય બોલવું.”

ગૃહસ્થે કેવળ ખાનપાન, વસ્ત્રાભુષણ, શરીરની ટાપટીપ અને શરીરની મમતામાં જ જીવન વીતાવવાનું નથી પરંતુ સદા સર્વદા શુભકર્મ આચરતા રહી વિલાસી મોહ જાળથી છૂટા-મુક્ત થવાનું છે.

આજે શરીરની ટાપટીપ અને ફેશનનો મોહ વધી પડ્યો છે. શરીરને સુંદર બનાવવા ગીલેટ કરવામાં આવે છે અને એવા કૃત્રિમ સૌન્દર્યમાં આનંદ અનુભવાય છે. હૃદયમાં ચિંતા અને હિપરની ટાપટીપથી દેહને શણગારી સૌન્દર્યતા મેળવવા પ્રયત્ન થાય છે.

ચિંતા એ મન અને દેહની વિનાશિની છે. એ વિનાશિનિ ચિંતાને હૃદયમાં કદી પણ સ્થાન ન આપતા ! અને કદાચ ભુલેચૂકે જો હૃદય મંદિરમાં ઘૂસી ગઈ તો પછી તમારું અમુલ્ય જીવન બરબાદ થવાનું.

દરેકને માન આપતાં શીખો ! મોટેરા, નાનેરા સર્વને મીઠી મૃદુ-વાણીથી સત્કાર આપો ! વાણીમાં નિષ્કુરતા રહેવાથી હૃદય પણ નિષ્કુર બને છે. અને એ નિષ્કુરતાના પરમાણુઓ વાણીથી વ્યક્ત થઈ બીજાઓને પણ નિષ્કુર બનાવે છે. જેટલી વાણી પવિત્ર તેટલું જ મન પવિત્ર અને મન પવિત્ર થયું એટલે આત્મબળે આ જગતમાં તમારો વિજય જાણવો.

સાગ મનુષ્યોની સોજત કરો ! દુર્જનનો સંગ તજો ! સારા મનુષ્યોનો સહવાસ સારા વિચારો દાખલ કરે છે જ્યારે દુર્જન મનુષ્યની સોજત ખરાબ કાર્યો કરાવે છે. તેથી નીચ મનુષ્યો સાથે સહવાસ ન રાખો ! અને જે પૂજ્ય હોય આદર્શનીય હોય તેવા અતિથિ-સન્નિહાનો સત્કાર કરો ! જ્યારથી અતિથિ સત્કારની મહત્તા સમાજમાંથી ઘટી ગઈ છે ત્યારથી અયોગ્ય પુરુષોનો સમાજમાં પ્રવેશ દોર છે.

ગૃહસ્થે મિત્રતા બાંધવામાં કોઈ દિવસ હિતાવળ કરવી નહિ. અને જે મિત્ર મળે તેના જીવનનો વિચાર કરી પછી યોગ્ય લાગે

તો મિત્રતા બાંધવી. અને મિત્રતા બાંધ્યા પછી મિત્રને સદા સર્વદા સહાયતા કરવા તૈયાર રહેવું.

ધણી ખરી વખત નીચ મિત્રો અનેક સન્મિત્રોને પણ દુઃખના દુઃખરોમાં અથડાવે છે. એવા ધણાક દાખલાઓ ઇતિહાસમાં મોજુદ છે. માટે મિત્રતા બાંધવી તે સન્મિત્રની જ બાંધવી. દુરાચારી મિત્ર સ્વાર્થ સાધક હોય છે. નીચ રનેહી સ્વસ્વાર્થને માટે મિત્રનું ગળુ ડાપવા પણ તૈયાર થાય છે, જ્યારે સદાચારી મિત્ર સાચા મિત્ર-પ્રેમથી, રનેહીના દુઃખ પ્રસંગમાં માથુ આપવા તૈયાર રહે છે.

રાજા ભત્રીશરિએ સન્મિત્રનાં લક્ષણ બતાવતાં કહ્યું છે કે—“શાન્ત અને સદ્ગુણવાળો મિત્ર, મિત્રને પાપ કરતાં અટકાવે છે. દ્વિત વસ્તુ તગ્દ દોરવે છે. તેની એળ દાંકે છે. અને તેના ગુણોને પ્રકાશમાં લાવે છે. આપત્તિમાં તેને તે તજતો નથી. અને આપત્તિને કાળે મદદ કરે છે.”

ગૃહસ્થ જીવન-ઇશ્વરની સેવા, દીન જનોને સહાયતા, અને સંત-અતિથિના સત્કાર માટે જ નિર્મિત છે એમ સમજી તેઓની સેવા કરવા ખડેપગે તૈયાર રહેવું. ઇશ્વર પર શ્રદ્ધા રાખી નિરંતર પરમાત્મામાં જ તક્ષીન રહેવું. અને ઇશ્વર સબંધી જ્ઞાન મેળવવા પ્રયત્ન કરવા વેદ-વેદાન્તના પુસ્તકોનું અધ્યયન મનન ને આચરણ કરવું. બીજાસ રસને રેડવાવાળી નોવેલોનો ત્યાગ કરવો. ગૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રવેશતા યુવકને જ્યારે એ મદોન્મત નોવેલોનો શોખ લાગે છે ત્યારે તે તેનું જીવન નોવેલોના પાત્ર પ્રમાણે ધડે છે અને તેથી તે નિર્બળ બની કર્તવ્ય ભ્રષ્ટ જીવન ગુજારે છે. એટલે જે પુસ્તકો મનુષ્યને સદ્જ્ઞાનના ઓજસથી જીવનના અર્થ, અર્થમાં પવિત્ર વિચારો ભરી દે તેજ

પુસ્તક જીવનને ધન્ય બનાવે છે.

હો! જગો! દિવ્યાંશી આત્માઓ! ભગવાન કૃષ્ણચંદ્રની દિવ્ય બંસીનો નાદ સૂણો! અને જીવનને મધુર ને સ્વર્ગીય બનાવો!

ગૃહસ્થ જીવનનો આજ કર્તવ્ય વિભાગ છે. સંસારના તાપથી તપ્ત બનેલી, કરમાઈ વિખરાઈ ગયેલી જીવન સૌંદર્ય-યુક્ત સૌગંધિત બનાવવા ભગવાન કૃષ્ણચંદ્રની એ દિવ્ય બંસી ઉપદેશી રહી છે.

વિધિતીરે મધુર સુરે, બંસરી વાગી રહી;
અનુપમ ગીતાના જ્ઞાનના, રતોત્રો ભરી ગાજી રહી.
એ નાદના પડઘા હવે, તુંજ જીવનમાં રેલાવજે;
દૃઢતા ને શુદ્ધ ચારિત્રથી, સ્વતંત્રતામાં મહાસજે.
નિષ્કામ કરતો અન્ધ હજીજે, પરમાનંદે ખેલજે.

• દરિ ॐ તત્સત્ ॐ તત્સત્ ॐ તત્સત્ જાપજે

ૐ શાન્તિ: શાન્તિ: શાન્તિ:

વૈશાખ શુક્લ પૂર્ણિમા }
સાવલી

સ્વામી પરમાનંદ

પત્રિકા મળવાનું સ્થળ:

મંત્રી, વેદાન્ત સમાજ,

બાકરોલ, (આણંદ)

॥ ૐ ॥

સ્વર્ગસમ સંસાર છે.

માતા પિતા ગુરૂ ને અનિચિ, દેવ સમ પૂજય જ્યાં,
દેવા જ્યાં પ્રીતિ થકી, કરના રમણુ હરનિશ ત્યાં,
શાસ્ત્રની આજ્ઞા પ્રમાણે, શુભ જ્યાં આચાર છે,
એવા યૃહસ્થાને સદાએ, સ્વર્ગ સમ સંસાર છે. ૧

વાણી મધુરી હિતકારી, સત્યથી ભરપુર છે,
કરતો ન કોને આપદા, પગલિત કાળે શુર છે;
નિર્મલ નયન નિર્મલ વદન, નિર્મલ સદા વિચાર છે,
એવા યૃહસ્થાને સદાએ, સ્વર્ગ સમ સંસાર છે. ૨

લાભ કે હાનિ વિશે, સમતા હૃદયની જે તણી,
વળી માન ને અપમાન તેવું, વૃત્તિઓ ધૃશ્વર ભણી;
સુખ દુઃખ સઘળાં શાન્તિથી, ઉઠાવવા તૈયાર છે,
એવા યૃહસ્થાને સદાએ, સ્વર્ગ સમ સંસાર છે. ૩

નાતિ ન્યાયના પુરુષાર્થથી, પ્રારબ્ધ મુજબ જે મળે,
સતોષ પૂરણુ માનીને, સતસંગ કિર્તનમાં ભળે;
સંત, સાધુ, સન્નગન, સંતની, સેવા સદા કરનાર છે,
એવા યૃહસ્થાને સદાએ, સ્વર્ગ સમ સંસાર છે. ૪

નરનારીના એક જ મતા, પાસા સદા પડતા છતા,
એ દિવ્ય પ્રેમી પ્રેમચૂર્તિ, શક્તે જેવી લતા,

આણા ઉઠાવા નાર દરનિશ, પ્રેમથી નૈયાર છે,
એવા શુદ્ધસ્થાને સદાએ, સ્વર્ગ સમ સંસાર છે. ૫

માતા સમી નારી પગાઈ, ધૂળ પગધન જાણતો,
લવ મોહ નવ પરધામતો, નિજ હક્કમાહે માણતો;
નિંદા ન કો' ની ફચતી, શ્રદ્ધા સદા કિરનાર છે,
એવા શુદ્ધસ્થાને સદાએ, સ્વર્ગ સમ સંસાર છે. ૬

દ્રોપ નવ કોઈ તણો, નાખે પ્રાણ અહુ પર મદા,
સુદાન ફે દાખે દયા, તોડે ન સપમ ને કદા;
સમજે ભર્ગો છે આતમા, સમજી સદા વસનાર છે,
એવા શુદ્ધસ્થાને સદાએ, સ્વર્ગ સમ સંસાર છે. ૭

પ્રીતિ પ્રભુના જનપર, કેશવ કથા કિત'ન વિશે,
ગોવિંદ ગુણ ગાતો હૃદે, શમ કાગ કરતો ચોદિયે;
“ઋણછોડ” ઋણથી છૂટવા, નિષ્કર્મ આચરનાર છે,
એવા શુદ્ધસ્થાને સદાએ, સ્વર્ગ સમ સંસાર છે. ૮

આશુદ્ધ ચરોતર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં ત્રિભોવનદામ કીશીભાઈ
પટેલ પ્રકાશકને માટે જામ્યું.

